

Asutawa Kogu

3. istungjärk. **Protokoll nr. 112 (15).**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 5. märtsil
1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi
Walges saalis.

Kokku on tulnud 104 Asutawa Kogu liiget.

Walitsuse lauas: rahaminister **J. Kukk**, toitlusminister **J. Kriisa**, haridusminister **K. Treffner**, töö- ja hoolekandeminister **A. Palwadre**, kohtuminister **J. Jaakson**.

P ä e w a k o r d:

1. Wabariigi Walitsuse wastamine arupärimise peale administratiivkaristuste üle puudeweo käsu mittetäitmise pärast Kiiu wallas.

2. Määrus wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise kohta — Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma ettepanek.

3. Seaduseelnõu kaitseliitlaste palganormide kohta — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

4. Seadus piirituse ja wiina müügi kohta — seadusandliku komisjoni ettepanek.

5. Alkoholiliste ainete walmistamise, müügi ja tarwitamise seadus — keeluseaduse komisjoni ettepanek.

6. Awalikkude algkoolide seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **J. Seljamaa**.

Sekretäri kohal abisekretäär **H. Raudsepp**.

Koosolek algab kell 5.30 min.

1. Päewakorra Juhataja J. Seljamaa:

täiendamine. Awan Asutawa Kogu koosoleku. Päewakord on Asutawa Kogu liigetele kätte antud. Juhatusel poolt on ettepanek tehtud päewakorda täiendada punktiga — komisjonide täiendawad walimised. Panakse ette seda punkti paigutada kolmanda päewakorra-punkti järele. Esimene päewakorra-punkt on Wabariigi Walitsuse wastamine arupärimise peale administratiivkaristuste üle puudeweo käsu

mittetäitmise pärast Kiiu wallas. Et aga siseministrit siin ei ole, siis tuleb arutamisele teine päewakorra-punkt.

2. Määrus wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise kohta — päewakorral.

J. Wain (sd.):

Lugupeetud rahwasaadikud! Maaseadusega, mida meie sügisel wastu wõtsime, selgitati teatawal määral agrarolusid, kuid niikaua, kui see maaseadus mitte ellu ei ole wiidud, ei ole ta suutnud tuua sedawõrd parandusi, et meil ei oleks mitte tarwis olnud endisi renditingimisi pikendada. Nimelt mõtlen ma siin wäikemaapidajate rendilepinguid. Balti eraseaduse § 771. kuulutab majad maaperemeeste omanduseks. Sellesama seaduse järgmine paragrahw käib nende majade kohta, mis maapidamise juures tarwilikud, kuigi ehitatud ilma sellekohase lepinguta, mille eest ehitaja õiglase tasu saab. Ükski pops, kes ehitas oma maja rendimaa peale talu serwal, ei saa seda paragrahwi enese kasuks tarwitada, sellepärast et popsi maja ei saa majapidamiseks tarwilikuks tunnistada, küll temale elukohaks. Need äremaapidajad, kes omale teatud aja peale maad rentisid, jääwad siis, kui nende lepingu aeg üle on, igatahes enam kaitseta seisukorda, kui renditalude pidajad, olgugi et nad rentisid teise taluomaniku käest, mitte mõisniku käest. Kui nende rendilepingu tähtaeg üle oli, ja nad ei tahtnud oma maja ära wedada, mis kunagi kasulik operatsioon ei ole, sunniti neid uusi lepinguid tegema, milles üsna halwad tingimised üles seati. Maakommisjonis toodi ette, et praegu talusid rentides olla renti kõrgendatud kunni 5 korda; sellepärast peaks ka mõõt olema sellele, missuguste tingimiste järele wõiksid popsid, kelle rendiaeg üle on, majade aluste eest renti maksta. Maakommisjon arutas seda projekti. Juhuslikult kukkus projekt läbi, siis kui ta juba III lugemisel wastu oli wõetud. See projekt, mis nüüd sotsiaaldemokraatide rühma poolt sisse antud, ei sisalda palju uut. Ainult kolmandas paragrahwis on wälja jäetud üks punkt, mille järele renti maakommisjonis wastu wõetud projekti järele wõimalik oli tõsta

10 korda. Maakommisjonis toodi ette, ja wõidakse ka täna siin ette tuua, et projektis, mis komisjoni sisse anti, oli ka meie rühma poolt ette nähtud 10-kordne rendi kõrgendamise, kuid see oli siis ette nähtud, kui meil weel mitte kõiki andmeid käes ei olnud, mida pärast saime. Projekt käsitab neid maid, kus põllusuurus ei ulata üle 5 dessatiini. Need on kaunis suured kohad. Öieti on aga kõikidest rentnikkudest statistiliste andmete järele Järwamaal 80%, kellel üldse maad on üks ainukene dessatiin. Selle järele on Saaremaal 66%, Läänemaal 63% ja kõige vähem Wõrumaal — 42%. Sellega on siis suur osa kõikidest maarentnikkudest väikese maa rentijad, sellepärast ei wõi seda lepingute pikendamise eelnõu wõtta, kui seda seadust, mis mullu wälja andsime. 1 dessatiini maa rentijate protsent on suur, ja väikestes tükkides maarentimine on igatahes alati raskem, kui terve talu wõi muu suure tüki maa rentimine. Sellega oleks ka põhjendatud, mispärast praeguses projektis nimetatud punkt wälja jäeti. Asi on sedawõrd kiire ja teda uuesti maakommisjonis lugema hakata ei oleks tarwilik. Üksikud väikesed parandused, mis siinjuures tahetakse teha, wõiksid tehtud saada I ja II lugemise wahel. Panen ette selle projekti I lugemisele üle minna.

N. Talts (töer.): Austatud Asutawa Kogu liikmed! Käesolew eelnõu, mida sotsiaaldemokraatide rühm ette pannud, oli maakommisjonis juba III lugemisel arutamisel. Kolmandal lugemisel kukkus ta läbi. See projekt oli sisse antud sotsiaaldemokraatliku rühma poolt maakommisjoni sellekohase alamkommisjonile just niisugusel kujul, nagu ta III lugemisel sotsiaaldemokraatide kaashääletamisel läbi kukutati. Täna aga esinesid sotsiaaldemokraadid sellesama projektiga Asutawas Kogus, kuid nagu eelkõneleja juba tähendas, see projekt olla uus. Kui aga nüüd see projekt tõesti uus on ja rahwasaadikud selle eelnõuga mitte tuttawad ei ole, siis ei ole Asutawal Kogul mingisugust wõimalust mööda minna oma senisest praksisest ja eelnõu I lugemisele asuda, et teda I lugemisel wastu wõtta, kui see mitte mõnes komisjonis läbi waadatud ei ole, ja kui mingisugust aruandjat selleks määratud ei ole, kes selle eelnõu ette kannab. Mina saan väga hästi aru sellest, et see projekt väga tähtis on ja toetasin ka seda projekti kom-

misjonis, kuid praegusel seisukorral pean ma alla kriipsutama seda, et sotsiaaldemokraadid tahawad näidata, nagu oleks nüüd see projekti läbikukkumine komisjonis olenenud tööerakonna esitajatest. Täna see „Sotsiaaldemokraadile“ on lubatud kibedaid etteheiteid tööerakondlaste ja just isiklikult minu kohta teha, kuid ma nimetasin juba, et eelnõu oli samal kujul III lugemisel, nagu ta sotsiaaldemokraatide poolt I lugemisele sisse oli antud, ja III lugemisel kukutasid sotsiaaldemokraadid oma eelnõu läbi. Täna ma ei saa aru, kui see eelnõu oleks uus olnud, siis oleks pidanud ta rahwaesitajatele laiali laotama, — ei ole ta seda arutamine, siis ei saa meie selle eelnõu arutamisele asuda; ma paneksin ette seda küsimust mitte otsekohe arutama hakata ja mitte I lugemisel wastu wõtta, waid selle lahendamine komisjoni kätte anda ja nimelt maaseaduse komisjoni kätte.

A. Ostra (sd.): Ma tahaksin weel kord toonitada seda, et see eelnõu on väga rutuline. Nagu teada, lõpeb rendilepingu pikendamise tähtaeg 1. maist 1920. a. ja seks ajaks peab igatahes wõimalus antama nüüdsetele rentnikkudele, vähemalt väikekoharentnikkudele, neid kohti, kui nad soowiwad, järgmiseks aastaks edasi saada. Peale selle tarwitab Asutawas Kogus arutamine oma jagu aega, siis weel kulub aega, enne kui määrus „Riigi Teatajas“ awaldataks. Sellepärast, kui meie selle määrusega mitte hiljaks jääda ei taha, on meil tõesti väga rutt. Teiseks on see määrus öieti väga lühikene, temas on üldse ainult 3 paragrahwi. See küsimus iseenesest on aga meile kõigile väga hästi tuttaw ja kodune. Härra Talts'ile tahaksin ma nimetada selle motiwi puhul, mis ta projekti arutamise alla wõtmise wastu rääkides ette tõi, et härra Talts'i ainukene motiiv oli, et tarwis on jonnida, sest sotsiaaldemokraadid hääletasid selle projekti wastu maakommisjonis. Öieti ei hääletanud mitte sotsiaaldemokraadid selle wastu, waid ainult üks sotsiaaldemokraat. (A. Weiler, töer.: Ega Teie ise seda ei teinud?) Ja kuigi nad projekti wastu oleksid hääletanud, siis on see jonn, kui projekti nende seisukohalt ei hinnata, kellesse see määrus puutub, waid erakondlikke arweid õiendatakse. Mina niisugusest seisukohast aru ei saa. Kui aga härra Talts maakommisjonis leidis, et selle määruse põhjooned õiged, siis ei ole see

motiiv ju ometi küllalt kaaluw määruse tagasilükkamiseks, mis ta siin ette tõi. See eelnõu ei puuduta ju mitte sotsiaaldemokraate, waid suurt hulka meie rahwast, ja kas meie lükkame tagasi wõi wenitame selle eelnõu wastuwõtmisega, siis puudutab see ka neid laiu hulkasid. Igatahes niisugune motiiv ei ole motiweerimine, ja kui tahetakse tõsiselt asja wõtta, siis ei ole mitte tähtis, mis sotsiaaldemokraadid siis tegid, mis nad nüüd teewad ja mis nad edaspidi tegema saawad, waid tähtis on see, et see eelnõu rutuline on ja terwet suurt klassi puudutab, nimelt 60% kõigist meie rentnikkudest, ja sellel klassil on väga tähtis, et nende rendikohad nende kätte jääksid, et lepingud mitte üksi ei pikendataks, waid et üldse wahekorrad lahendataks. Ma ei taha pikemalt selle juures peatama jääda enne, kui meil sisuline arutamine tuleb, kuid ma leian, et selle wahekorra normeerimine on siin hädapärast tarwilik, kunni meie maaolud weel lõpulikult lahendatud ei ole. See motiiv, mis siin ette toodi, ei põhjenda sugugi selle seaduseelnõu arutamise edasilükkamist. Sellepärast toetan ma ettepanekut, et see eelnõu I lugemisele wõtta ja arutamisele asuda. Mis maakommisjonisse puutub, siis on maakommisjonile see küsimus juba tutaw ja aega seisukoha wõtmiseks on tal I ja II lugemise wahel.

Juhataja J. Seljamaa: Sõna on palunud mitu rahwaesitajat, kuid ma juhin tähelepanu selle peale, et meie kodukorra järele tuleb ära otsustada, missugune käik anda ettekantud seaduseelnõule. Rhs. Wain tegi ettepaneku, selle eelnõu I lugemisele asuda. Sella ettepaneku poolt wõiwad rääkida kaks ja wastu kaks. Ettepaneku wastu on rääkinud rhs. Talts ja poolt rhs. Ostra. Wõimalus on rääkida weel ühel saadikul poolt ja teisel wastu. Sõna on küsinud rahwaesitajad Kuusner, Lattik, Talts. Järjekorras lepiwad kokku need, kes wõiwad poolt ja kes wastu rääkida.

J. Lattik (krst.): Kui see seaduseelnõu oma täies ulatuses maakommisjonis läbi kukkus, siis olid selleks oma põhjused olemas. See seaduseelnõu pandi ette ja kui teda arutama hakati, siis oli warsti selgesti näha, et väga palju andmeid puudus, ilma milleta asja arutada ei saa. Meil ei olnud sugugi teada, kui palju neid wäikekohapidajaid oli, kelle rendilepinguid tingimata pikendada tarwis oli. Tüki

aja pärast alles nüüd rääkis eelkõneleja, et neid wäikseid rentnikke oli 60% kõikidest rentnikkudest. See muidugi kohustas meid ja meie olime silmapilk walmis seda seaduseelnõu walmis tegema ja Asutawale Kogule ette panema. Kui nüüd sorteerima hakata seda 60% rentnikke, siis näeme, et nende hulka kuuluwad ka kõik kolmetiinu rentnikud, käsitöölised-talupidajad, kõik, kellel alewikkudes maa on, kes ainult põllust ei ela, waid suurem hulk käsitööst ja kes kuskile alewiäärele maja on ehitanud. Hakkasime seda arutama ja järgmises paragrahwis nägime, et rendihinda wõib 10. wõrra tõsta. On niisuguseid rentnikke olemas, kus oli 5 rubla wakamaa rent, oli aga ka niisuguseid, kes wakamaa eest 50 rubla maksid. Kui nüüd selle wiimase renti 10. wõrra tõsta, siis tõuseks nende rent väga suureks. Peale selle sünnitaks imeliku seisukoha: omanikud oleksid wälja kutsutud renti tõstma, kes ennemalt selle peale ei mõelnudki. Nii, et kust küljest ligidale mindi, igalpool oli palju raskusi. Eelnõu oli nii ette walmistamata sisse antud, et seda kätte ei saadud, et need wäiksed rentnikud oleksid kaitstud olnud meeletusuurte marodöörude wastu, kellel kolmetiinune koht on (P a r e m a l p o o l n a e r.), waid kaitset saadi just ümberpöördult. Juristid tähendasid isegi selle peale, et kui siin seadusprojekt niisugusel kujul wastu wõetakse, siis toob ta niipalju waidlusi ja proteste, et üks adwokaat ütles, ta röömustada väga, et ta adwokaat on, sest selle üle tuleb väga palju protsesse ja wõib väga palju raha teenida. Kokku wõttes tuli wälja, et see projekt ei too kasu ei wäikemaaomanikkudele ei rentnikkudele, waid teeb sagedasti rentnikkudele elu palju raskemaks. Tõepoolest, kui juba alewites rent on 50 rubla wakamaa pealt ja seda 10. wõrra weel tõsta, wõi wiie wõrra, siis on rent lõpmata suur ja selles mõttes kukutati see seaduse kawa lõpulangemisel läbi ja kawatseti tema kallale uuesti asuda, et hästi wäljatöötatult Asutawas Kogus ette panna. Selle kawaga, mis praegu käes, ei wõi ju midagi teha, see tooks ju meie rendioludele raskusi ja rentnikke ei kaitseks ta põrmugi. Mul ei ole arusaadaw, miks see seaduseelnõu täna Asutawale Kogule ette pandi. Täna „Sotsiaaldemokraadi“ juhtkirja lugedes leidsin ühe mõtteawalduse, kus kõigile oli häbi tehtud pahemalt paremale poole, kus öeldud oli, et nemad ei taha muud, kui taha-

wad suruda wäikseid rentnikke rikaste omanduse wägiwalla alla. Ma olen iga lahendamise eelnõu poolt, kui ta tõesti rentniku seisukorra kergemaks teeb, aga niisugust siin arutama hakata, see ei lahendaks rendiolusid sugugi, tooks aga siin mõtete lahkuminekuid. Ma toetan seda, et see seaduseelnõu tuleks maakomisjoni anda, kes ta siis uuel kujul Asutawale Kogule uuesti läbiarutamiseks ette paneb.

J. Piiskar (sr.): Nagu siin on selgunud, on see seaduseelnõu maaseaduse komisjonis läbi waadatud ja kolmel lugemisel wastu wõetud, sest kolmandal lugemisel arutati paragrahwide kaupa ja wõeti wastu. Seal tuli aga kellelgi meelde, et komisjon wõiks seda eelnõu terwena hääletada, ja siis juhtus — kas see eksitus, wõi furoori tegemine — et eelnõu läbi kukkus. Sellel puhul juhin mina tähelpanu samalaadilise asjaolu peale, mis maaseaduse paragrahwide arutamise puhul kujunes, kus ette näha oli teatawa paragrahwi läbikukkumist ja järgmistel koosolekutel hääletati see paragrahw osade kaupa — üks osa wõeti ühe enamusega, teine osa teise enamusega wastu; paragrahwi ei juletud aga terwena hääletamisele panna, kartes et läbi kukub. Seda kolm korda wastuwõetud eelnõu läbi kukutada ainult wormi pärast ei ole tarwis. Ja kui arwatakse, et maaseaduse komisjon tema uuesti peaks läbi waatama, et ettepanek teha selles osas, mis praegu puudub, siis wõib seda maaseaduse komisjon teha esimese ja teise lugemise wahel. Asutaw Kogu wõiks selle seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. Mis sellesse puutub, mida rhs. Lattik ette tõi, et komisjon fakte ette ei toonud, siis kriipsutan alla, et ka rhs. Lattik fakte ei toonud, waid toetas ainult teatawa adwokaadi arwamist, kes lootis sealt palju raha teenida. Toetan siin wäga lugupeetud rahwaesitaja peale, kes maaseaduse komisjonis ütles, kui seal teataw ettepanek läbi kukkus, et nüüd wõib liikuda teha. Rhs. Lattik peab wäga hästi kuulnud olema, kes seda ütles. (J. Lattik, krst.: Ega see halwasti olnud öeldud.) Kui ühte ütelist argumentiks wõtta, siis on teine niisamasugune. Nii ei ole mitte põhjendatud rahwaesitaja wäide, kui ta ütles, et maaseaduse komisjon peaks uue eelnõu wälja töötama. Ma olin koosoleku lõpuni seal ja pole kuulnud sarnast ettepanekut tehtud olewat — palun sekretääri konstateerida,

kas tehti sarnane ettepanek, et maaseaduse komisjon selle läbikukkunud seaduseelnõu asemele uue ja parema wälja töötama peaks. Toetan oma poolt seda eelnõu ja toonitan, et see tõepoolest rutuline on, — kriipsutan alla seda asjaolu, et need, kelle kaitseks tema on mõeldud, tõepoolest kaitset tarwitawad ja et selleks aeg wõrdlemisi lühikene on. Teen ettepaneku selle wormiwea peale waatamata, mis komisjonis wastu juhulikult aset leidis, selle eelnõu I lugemisele üle minna ja I lugemisel wastu wõtta, ühtlasi maaseaduse komisjoni läbiwaatamiseks anda I ja II lugemise wahel.

N. Talts (töer.): Proua Ostra tähendas, et ma olla joni pärast seda eelnõu tagasi lükata soowitanud, kuid ma leian igatahes, et see märkus ei ole õiget sihti tabanud — ma toonitasin ainult seda, et need seaduseelnõud, mis uued on, peawad sellekohaste komisjonide poolt läbi waadatama, nõnda peab see eelnõu maaseaduse komisjoni läbiwaatamisele minema.

H. Kuusner (rhw.): Ilma et siin soowi awaldada wõi wastu kõnelda, tahan ainult Asutawa Kogu liigete tähelpanu juhtida selle peale, et walitsuse poolt on Asutawa Kogu juhatus kätte antud samalaadiline seda küsimust lahendaw eelnõu.

Juhataja **J. Seljamaa**: Panen hääletamisele kaks ettepanekut. Esimene ettepanek on rhs. Wain'i poolt, kes ette paneb see eelnõu rutuliseks tunnistada ja I lugemisele asuda. Teine ettepanek rhs. Talts'i poolt — see eelnõu maaseaduse komisjoni läbiwaatamiseks anda. (Hääletatakse.) Rhs. Wain'i ettepanek on poolt saanud 38 häält; rhs. Talts'i ettepanek — 46 häält. Et Asutawa Kogu kwoorum 94 on, sellepärast tuleb uuesti hääletamine ette wõtta wastu ja poolt. Ma panen rhs. Talts'i ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Rhs. Talts'i ettepaneku poolt on 51 häält olnud, seega absoluutne enamus. Seega on ettepanek wastu wõetud. Ma pean teatama Asutawa Kogu liigetele, et walitsuse poolt Asutawa Kogu juhatus on antud seaduseelnõu wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise kohta ühe aasta peale, Asutawa Kogu juhatus paneb ette, see seadus ühes praeguotsustatud eelnõuga maakomisjoni anda. Ühes sellega juhin mina selle peale Asutawa Kogu liigete tähelpanu, et kui juhatus ettepa-

neku t teeb, sel ajal ei ole mitte sünnis wahele hüüda „palun sõna“.

A. Onton (sd.): Teen ettepaneku, et maakommisjonile selle määruse arutamiseks kolmepäewane tähtaeg määrataks.

Juhataja J. Seljamaa: Rhs. Onton'i poolt on ettepanek: maaseaduse komisjonile kolmepäewane tähtaeg seaduse läbiarutamiseks anda. Selle kohta wõiwad rahwaesitajad sõna wõtta 2 poolt ja 2 wastu.

J. Jans (sd.): Ma tähendan selle peale, et selle kolmepäewase tähtaja jooksul ka pühapäew sees on, sellepärast täiesti wõimatu on seadust läbi wõadata.

H. Nurk (sd.): Mina teen ettepaneku 7-päewane tähtaeg määrata.

M. Kurs-Olesk (sd.): Mina toetan 3-päewast tähtaega seaduse wäljatöötamiseks, sest sellega on suur rutt. Sellepärast on ka Wabariigi Walitsus seaduseelnõu sisse andnud. Ja siis ei tähenda midagi, kui päewad otsa töötada tuleb, et seda seadust ruttu ellu wiia.

Juhataja J. Seljamaa: On kaks ettepanekut tehtud. Esimene ettepanek on rhs. Onton'i poolt, et praegu arutamise all olnud eelnõu läbiwaatamiseks maakommisjonis anda 3-päewane tähtaeg. Rhs. Nurk on ettepaneku teinud, selleks 7 päewa määrata. Need ettepanekud tulewad mõlemad selles järjekorras hääletamisele, nagu nad sisse on tulnud. (Hääletatakse.) Kumbki ettepanek ei ole hääletamisel enamust saanud, sellepärast tulewad nad uuesti hääletamisele poolt ja wastu. (Hääletatakse.) Rhs. Nurk wõtab oma ettepaneku tagasi. Panen rhs. Onton'i ettepaneku teist korda hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. (Wahelhüüded: Ei ole, ei ole.) Soowitakse häältelugemist. (Hääletatakse.) 50 häälega 37 wastu on ettepanek wastu wõetud.

3. Wabariigi Walitsuse wastamine arupärimise peale administratiivkariistuste üle puudeweo käsu mitte-täitmise pärast Kiiu wallas.

Siseminister A. Hellat: Maaliidu arupärimise peale Kiiu walla puudewedamise asjus on minul au Asutawale Kogule järgmist seletust anda. Wallawalitsus andis talupoegadele käsu

puid wedada 11. jaanuaril ja wedamise termin oli määratud 19. jaanuari peale. Et peremehed käsku ei täitnud, siis anti uus tähtaeg, nimelt 22. jaanuaril ja wedamise aeg määrati 28. jaanuariks. See käsk ei täidetud ka mitte kõigi peremeeste poolt. Üldse oli töösundus kahe ja ühe hobuse omanikkudel. Nendest 150 täitsid oma kohust, aga 50 mitte. Et see wiimane termin ka mitte tähelpanu ei leidnud, siis pani wallawalitsus maakonawalitsuse kaudu siseministeriumile ette neid isikuid, kes käsku ei täitnud, trahwida. Muuseas seletab wallawalitsus, et need isikud, kes käsku ei täitnud, heidawad käsutäitjate üle nalja ja awatlewad wiimaseid käsku mitte täitma. Enese poolt ei ole aga nemad mingisugust põhjust ette toonud, mispärast nemad käsku ei täitnud. Seda silmas pidades uuriti järele, mispärast need isikud käsku täitnud ei ole. Ma pean tähendama, et Pruuna mets, kust puud wälja pidid weetama, on 30—40 wersta eemal sellest külast; puid tuli wedada 10—16 wersta. Mind huwitas kõige rohkem kohapeal esiteks neid isikuid järele kuulata, kes oma kohuseid täitsid, et kindlaks teha, kas tõepoolest siin need raskused nii suured olid, et puid wedada ei wõinud. Kes oli raskemas seisukorras, kas need, kes määrust täitsid, wõi need, kes täitmata jätsid; ja need andmed on wäga huwitawad, mis kohapeal sain. Pean tähendama, et kohasuurus neil, kes puudeweo käsku täitsid, 4, 5, 6, 8 kunni 40 tiinuni ulatas. Seal on näiteks keegi Juula Kruusberg, lesknaine ja maameeste ütelnuste järele on 12-aastane poeg puid wedanud. Siis keegi Robert, temal on 1 hobune, teine suri kärntõppe, aga ometi täitis ta oma kohust. Siis Hans Reiman, koht 8—9 tiinu, ise on 50 aastat wana, pojad sõjawäes, aga täitis oma kohust. Jaan Muraka kohused on täitnud 15—16-aastane poeg. Ludwig Treufeldt, koht 10 tiinu suur, ise 55 aastat wana, on kohust täitnud. Anton Tomberg, koht 9 tiinu, ise 44 aastat wana, täitis kohust. Anna Tomingas, lesk nais-terahwas, 17-tiinuline koht, kaks tütart, aga niisugused naisterahwad, kes künnawad ja teewad kõik koha töö, täitsid ka puudeweo kohust. Joosep Kogema, 10-tiinuline koht, 60 aastat wana, poeg sõdur, on ise puud ära wedanud. Igatahes on andmed puudewedajate üle niisugused. Nüüd ma tutwustan Asutawat Kogu nende andmetega, kes puud on wedamata jätnud, wõrdlemiseks esimestega, kas nende sei-

sukord tõesti nii raske oli, et ei wõinud puudeweo kohustust täita. Esiteks on keegi Gustaw Tamberg, koht 20 tiinu suur, ise 40 aastat wana, seletab, et külm olla warba ära wõtnud. Jüri Tamberg, 68 aastat wana, kuid temal on poeg Mart täiesti töowõimeline. Tema on ka arupärimises üles tähendatud üheks niisugustest, kes ei wõinud puuweo kohustust täita. Samuti ka Miina Abrental,*) lesk, kuid temal on poeg 16 aastat wana. Jakob Mikin, koht 54 tiinu suur, ise 58 aastat wana, peale selle kodus 18-aastane poeg. Hans Steinberg, koht 20 tiinu suur, ise 60 aastat wana, aga õiendab ise kõik kodus asjad ära ja wedas ka puud pärast ära. Gustaw Abreltal, koht 52 tiinu suur, ise 56 aastat wana, õiendab ise kõik kodused talitused ära, tal on ka sulane. Hans Saar, jälle üks nendest, kes arupärijate arwamisel mitte ei ole oma kohust wõinud täita, tema koht on 28 tiinu, ise 67 aastat wana, kodus kaks poega, üks tõbine, teine töowõimeline. Marie Kleinberg, temal on 31 tiinu koht suur, mees sõjawäes, ütles et saapaid ei olnud. Temal on peale selle ema kodus ja aastane laps. Siiski wallanõukogu arutas selle asja läbi ja tuli otsusele, et oleks wõinud wedada lasta. Juuli Tamm, koht 34 tiinu suur, ise 48 aastat wana, poeg 15-aastane. Seekord ei olnud hobuseriistad korras. Wallanõukogu tuli otsusele, et wõib kohust täita. Mart Muru, kelle kohta juba seletati, et tema peawalu oli kannatanud ja tal sellekohane tunnistus arsti poolt on wälja antud. Wedamine oli määratud 22. jaanuari peale, kuid peawalu pärast ei saanud 2 nädalat kodust wälja minna. Maamehed muidugi naerawad selle üle. Gustaw Tombach, 30 tiinu koht suur, 53 aastat wana, 3 poega sõjawäljal, hobune oli haige. Pikema reisi tarwis wõtab hobuse wenna käest. Nõukogu tuli otsusele, et wõib wabastada. Elisabet Jablokow, 12 tiinu koht suur, 40 aastat wana, lapsi tuba täis, kõige wanem tütar 18-aastane. Nõukogu tuli otsusele, et wõib wabastada. J. Jablokow, koht 12 tiinu, ise 56 aastat wana, kodus 18-aastane poeg, — wabastamiseks põhjust ei ole. O. Jablokow, koht 5 tiinu, 43 aastat wana, oli seekord haige. Nõukogu tuli otsusele, et wõib wedada. Siis weel Jakob Kirchman, koht 40 tiinu suur, 52 aastat wana. Ei saanud puid wedada sellepärast, et hobune on wana ja nimelt, 3 aastat tagasi

*) Oberthal (?) waata weerg 444.

käinud ta seda teed ja seekord on hobune ära wäsinud ja kui ta nüüd uuesti seda teed puid wedama peab, siis arwab ta, et hobune ära oleks lõppenud. Kuid sellepeale tähendasid talumehed, et see hobune on küll wana, aga kui ta täku ette rakendab, siis peab küla kokku ajama, et seda kinni pidada. (Naer. — Wahel hüüe: Makedoonia kuninga Butsefalisi — J. Temant, maal.: Odaw nali.) Hans Oll, 55 aastat wana, tema koht ei ole suur, kuid tema on kaupmees ja hobune on tal ka olemas. Nõukogu tuli otsusele, et wõib wedada. Kõigi nende isikute kohta tuli nõukogu otsusele, et puuwedamisest tuleb wabastada 9 inimest, nimelt Mart Kipel, Leena Steinberg, Gustaw Tombach, Gustaw Tamberg, Juhan Wolberg, Gustaw Lilleberg, Pauline Tamberg, Elisabet Jablokow ja Amalie Toomander. Teiste kõikide kohta kaalus nõukogu asja läbi ja tuli otsusele, et nad wõiwad oma kohuseid täita ja lihtsalt seda mittetäitmist wõib sellega seletada, et mehed on ikkagi liig hoolimata ja arwasid, et ehk läheb kuidagi wiisi läbi. Ka kaebasid nad, et korraldust ei ole aegsasti küllalt teada antud, kuid see ei ole tõsi. Nagu ma ütlesin, anti käsk nädala aja peale, pärast weel nädal, ja siis weel nädal. Kui nüüd suurem osa seda on täitnud, siis wõisid teised seda ka. Nagu ma tähendasin, oli keegi 60 aastat wana, kuid ometi oli tal poeg kodus, kes teise kohuseid wäga hästi täita wõis, ja teised külamehed ütlesid, et Soome ja Eesti wahet wõib ta küllalt käia. Kui meie wõtame ka need inimesed, keda wabastati, siis ei wõiks nende otsuste põhjal sellest kohusetäitmisest õieti ühtegi wabaks mõista, sest puid oli ju wedada ainult $\frac{3}{4}$ sülda. Muidugi, kerge ju see mitte ei ole, et kui kohustused peale pannakse, siis ilma, et ennast rohkem kokku wõtaks neid ka täita wõiks. Kui sul ka kodus täiskaswanud meest ei ole, siis wõiks ju teda wäga hästi palgata. Mis naisterahwastesse puutub, siis tuleb nende raskustega igatahes rehkenäda. Lugu on aga nii, et paljud on arwanud, et kui palju raskusi on ja mõnesugused wead ette tuua, siis ei pruugi mul wedama minna. Kuid nendest oli aga nüüd suurem osa nõus puid ära wedama, peale nende, kes siin maha arwatud. Ja kui nad puud ära weawad, siis saab ka neile karistus muudetud ja kui meie uurimist sellel alal ette wõtame, siis näeme, et nendest 50 on kõigest 9 inimest wa-

bastatud. (J. Temant, maal.: Mitte 9, waid 9 pluss 7.) Mitte sugugi 7, waid 9 inimest on wabastatud, mitte rohkem. Peab ütleva, et kui 50 kohtuotsusest 9 wõi 10 kohtuotsust muudetakse, mitte õiglaseks tunnistatakse, suur õnnetus see ei ole, seda tuleb, nagu härra Temant väga hästi teab, kohtupidamise juures väga sagedasti ette. Peab ka seda arwesse wõtma, et need, kes wabastati, oleksid wõinud äärmisel juhtumisel ka oma puud ära wedada. Minu arwamine selle sündmuse juures ei ole mitte niisugune, nagu oleks wallawalitsus walesti toimetanud, kuid igatahes ei ole ka see arupärimine mitte nii tõsine, nagu ta arupärimises kirjalikult on. Ma usun väga heameelega, et maaliidul kõige parem tahtmine ja soow on selle pahe peale tähelepanu juhtida, kuid kohapeal rääkis aga rahwas nii, et sel ajal isesugune maik juures olewat ja nimelt olla wallasekretääril kord see õnnetus olnud omalajal kommunistide juures teenida, ja sellest on see asi kõik tulnud.

J. Raamot (maal.): Austatud Asutawa Kogu liikmed! Osalt oleme meie seda kätte saanud, mis meie oleme tahtnud. Siseminister maalis meile siin õige kurwa pildi ette. Nimelt tõi siseminister siin näiteks ette neid lesknaisi, kes olid kohustatud kauge maa pealt puid wedama, kuid mina aga lisan juurde seda, mis siseminister juurde lisamata jättis ja nimelt see, et neid käskusid, nagu wedamise asjus, et neid ei tule mitte üks, waid mitu tükki korruga. Nagu kord juba härra Talts ette tõi, et meil ei ole süsteemi, ei ole meil kohapeal õiget wõimu, kes kohapeal teatawad käsud ära korraldaks, et nad ühekorruga ei tuleks. Minul on omal juhtumisi olnud, kus mulle kolm käsku korruga kätte toodi: 1) et pidid minema mitu hobust puid wedama, mis üle 30 wersta kaugel oli, 2) oli tarwis raudteed puhastada, ning 3) inimestele piima komiteesse wedama minna. Siin teie näete, kui palju kohustusi ühe korruga peale pannakse ja mis mulle ühekorruga kätte tulid. Need kohustused pidid kõik 5 päewa jooksul saama tehtud; puuwedu-, sillawahtimine, lumepuhastamine ning weel komiteesse piimawiimine. Peale selle on ju ka weel muud toimetused olemas. Kuid ma pean sellepeale tähelepanu juhtima, et pannakse niisuguseid kohustusi peale, ilma milleta väga hästi läbi saadakse. Näiteks. Ma elan linna lähedal ja waksali lähedal ja olen ometi kohusta-

tud piima komiteedele wiima. Ma ei tea tõesti, keda sellega tahetakse õndsaks teha, et inimesed peawad ühe osa piimast komiteele wiima, kuna teise osa wabalt wõiwad ära tarwitada. See nüüd õieti meie majandusolusid kuigi palju ei korralda, kuid selle eest toob ta hirmus palju sekeldusi ja tüli. Härra siseminister watas üsna õieti üksikute juhtumiste peale, et nendel ja nendel isikutel ei olnud mitte wõimalik puid wälja wedada. Kuid need inimesed, kes aga mitte puid tähendatud terminiks wälja ei wedanud, wõib olla, et nendel inimestel sel ajal muud kohustused täita olid ja et nad puuwedamisele sugugi wastu ei pannud, waid seda kaks wõi kolm päewa hiljem oleksid teinud. Liiga kiirelt aga määrati neile trahw peale. Kas see tõesti ükskõik ei ole, kas 1, 2 wõi 3 sülda puid oleks 2 wõi 3 päewa hiljem waksali saanud weetud? Poleks pruukinud sugugi nii täpipealne olla ja oleks wõidud ka väga hästi ilma administratiiwkaristusega läbi saada. Siseminister tähendas üksikute juhtumiste peale, kes said wabastatud, aga ta jättis ka palju asju nimetamata. Näiteks tõi ta siin Marie Kleinberg'i ette ning teatas, et wallawalitsus on otsusele tulnud, et see wõib väga hästi enda kohuseid täita. Kuid meil on kiri olemas, kus tähendatakse, et Kleinberg raskejalgne ja warsti nurgawoodi jäämas on. Mees aga sõjawäljal ja puuwedamine oli temal täitsa wõimatu. Ma ei tea nüüd tõesti, kas teda tingimata peab trahwima. Wallawalitsus wõib olla ei tea sugugi, et ta niisuguses seisukorras oli. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Teab, teab!) Kui ta seda teab, ma ei saa aru, mispärast talle siis nii suur trahw peale määrati? Siseminister ütles, et waadake ta wõib ju puuwedamiseks inimest palgata jne. Kujutage omale ette, et 20 tiinu peal on olemas ainult üks ainukene hobune. See hobune on ostetud, ja ta on selle hobuse eest maksnud 10.000 marka, mis tema käest ära wõeti. Talle makseti ainult 1.000 marka tagasi, ja ta on sellele hobusele pidanud juba 9.000 marka juurde maksuma. Nüüd ütlete weel, et palgake mees ka, et see mees läheks puid wedama. Kas see ära tasub majapidamist? Teie maksate wõib olla 50 marka wõi 100 marka puuwedamise eest, kuna tema aga sellele mehele, keda ta kõrvalt peab palkama, 50—60 marka päewas peab maksuma, nii et ta mitu korda rohkem sellele töölisele peab wälja maksuma. Teie arwate, et nii wäikeste kohtade pidamise

juures raha tuleb ei tea kust kohast sisse, et wõib seda, kas kohe maast wõtta, mille juures seda ühte ja teise kohta maksta wõib, ilma et peremees seal juures aru pruugiks pidada. Minu arwates ikka on nii, et need tingimused mitmelki poolt on niisugused, mis tahawad parandust. See süsteem on niisugune, et antakse määrus wälja, mis aga juba ette on ära näha, et nendest määrustest tegelikus elus üle astutakse ja seda peab ometi walitsus silmas pidama ja nende määruste muutmise kallale asuma, mis tegelikus elus läbiwiidawad ei ole. Siis on, näiteks, Jakob Kasemets weel siin üles arwatud, temal ei olla hobust ja ta on ka trahwitud ja kust pidi ta siis hobuse nüüd wõtma. Siis olla weel keegi, kes hobuse palganud 1.000 marga eest, samuti ei olnud temal ka hobuseriistu ja sellepärast pidi ta hobuse ja riistade eest 1.000 marka kautsjoni maksma, nii laenas ta hobust pantides. Ja ta oli nähtawasti väga aus inimene, ta tahtis oma kohust täita ja tõi puud õigel ajal ära. Sellest siis näete, et igatahes seal ei olnud wastuhakkamisest juttu, et kuidagi sellest käsust kõrwale puigelda, waid üldine nähtus on niisugune, et maal on raske niisuguseid käskusid täpisepealt täita ja seda peab igatahes meeles pidama.

Siseminister A. Hellat: Mina ei tea nüüd, kuidas see asi on, kuid nii palju, kui ma mäletan on need määrused härra Raamot'i enese korraldus. (J. R a a m o t, maal.: M i n u k o r r a l d u s?) See oli ju väga wõimalik, et küüdikohused mitte kerged ei ole, aga ma tahtsin öelda, et need põhjused, mille põhjal teie tahtsite illustreerida, et sunniwedamine mitte kerge ei ole, olid pahasti walitud. Ma tean, et mujal on ka rohkem takistusi olnud selle küütimisega, kuid siin ei wõi meil mitte kahesilma wahele jääda, mis-suguste tingimistega needsamad wiiskümmend inimest oma kohustusi täitma pidid. Keegi ei ütle, ei ütle ka walitsus, et neid kohustusi kerge täita on, kuid siiski ei ole see asi weel nii hull, et selle üle kisada tuleb, et mingil tingimisel neid kohuseid mitte täita ei pruugi. Kuid kui meie seda asja lähemalt waatame, siis leiame, et nad ikkagi süüdi on. Meie ei pruugi sugugi uskuda, mis nad ütlewad ja endid wabandada püüawad sellega, et korraldus oli paha ja meie ei teadnud, et sellega nii suur rutt oli. Selle wastu räägib juba see, et terwelt 150 inimest said sellega walmis, ja mispärast ei saanud sellega wal-

mis 50 inimest? Kui teie tahate öelda, et see liiga ruttu sündis, siis teate ju ka seda, et sellega rutt oli, ja meie ei wõinud ju ometi neile mitu kuud aega anda. Määrati küll termin ühe nädala peale ja peale selle on weel pikendatud aega ja nad siiski ei tule. Mina rehkendan, et siin oli niisugune arwamine olemas, et hea küll, kui meie seda käsku ei täida, mis siis ikka tuleb, kas tuleb mõniseda marka trahwi ja kõik. Kuid siin nad eksisid, saja asemele tuli tuhat ja mitte üksinda 1.000 waid ka istumine. Waadake, see oli see õnnetus, ja nüüd näewad inimesed, et nendega ei naljatatud, ja peale selle olid nad nõus ära tegema kõik, mis aga teha wõimalik oli. Kuid see on juba hoopis isesugune asi, wõib olla, et teie, härra Raamot, Marie Kleinberg'i seisukorrast aru saate, kuid ega maainimesed siis ka niisugused ei ole, nagu härra Uluots ütleb, et ta naisteasjadest midagi ei tea. Nemad wõtawad ju kõik arwesse ja tunnewad kõike väga hästi, nendel on wiimane kui üks asi ikka rohkem wõi vähem sõrme peal teada. Wõib olla, et tema tõesti on raskejalgne, kuid temal on olemas majas weel öde ja weel üks lesk naisterahwas ja sellel on laps kolme- wõi wiieaastane. Nii et arwata wõib, et $\frac{3}{4}$ sülda puud wõiksid need inimesed ära wedada, kus majas on 2 töowõimulist naisterahwa. Ja nende isikute kohta, kes wabastatud said, on wallawolikogul õigus öelda, et wõib olla, et nende pärast ometi pistetakse päid kokku ja heidetakse ette, et mispärast need wabastatud on. Mina küll hästi ei tea, kuid ma arwan, et nemad on paremad olude tundjad, wõiwad asjade üle otsustada nende andmete põhjal, mis nendel koha peal kättesaadawad on. Peab ütleva, et wallawolikogul on õigus, kui nemad kainelt ja tõsiselt waatawad asjade olude peale.

M. Martna (sd.): Austatud rahwasaadikud! Siin, „Riigi Teatajas“ lehekülj 27 on just need piimaweo määrused ära trükitud, mille peale eelkõnelejate poolt tähendati ja mida toitlusminister härra Raamot 18. detsembril 1918. a. nr. 248 all just ise alla on kirjutanud, mis endal näib nüüd raske olewat täita. (W a h e l h ü ü e paremalt poolt: Teie olite siis wäljamaal ja teie ei tea, mis-sugused tingimised meil siis olid.) Jah, mina olin küll wäljamaal, aga „Riigi Teataja“ ei olnud mitte seal. Ma kõnelen nüüd siin sellest, mis „Riigi Tea-

tajas“ siis ära trükiti, kui teie toitusminister olite. (Rahutud wahel hüüded paremal pool.) See on üks asi. Teine asi, mille juures ma weel natuke peatada tahan, see on maaliitlaste aususe juures. Ma ei tea kindlasti, aga wist pean ma härra Jürman'iga rääkima. Ja härra Jürmanist kõneldakse, kuid see on kõrwaline asi, et ta olla Saksa okupatsiooni ajal — nii kaunis tuttaw isik olnud. Nüüd on tema „Kaja“ wastutaw toimetaja. Selles ajalehes loeme läinudkordse koosoleku kohta: „Kõigist sellest ei toodud muud ette, kui sotsiaaldemokraat Martna awaldas arwamist, et talupojal on raha, tema wõiwat alati töölisi leida, kes sunnitöö ära teeksid.“ Härra Jürman, kas teie ise seda kirjutasite?

Juhataja J. Seljamaa: Palun mitte isiku peale üle minna.

M. Martna (sd.): Ma tähendasin, et meie erakordsetes rasketes olukordades oleme, ja et need harukordsed rasked olud nõuawad ka harukordseid määrusi. Minu fraktsioon on niisuguste wäärsündmuste wastu. Trahwimistest, mis meil siin ette kanti, paistab, et rida nendest sündmustest ilustatud dekoratsioonina ette on toodud. On tähendatud, et keegi karistatud peremees on haige olnud, kuid ma arwan, et peremehel on ka sulane ja kui tal seda ei ole, siis wõib ta töölise selleks ajaks väljaspoolt palgata. Meie teame minu fraktsioonis juhtumisi, et suured talud enestel sulaseid ei pea, sellepärast et nad palka maksta ei taha kui aga iganes wõimalik on läbi saada. Aga niisuguste kohuste täitmiseks, nagu näiteks, puudewedamine, on hea tahtmise juures wõimalik ajutiseks mõnda palgata, kes selle koorma puid wälja oleks wedanud. Kui peremees haige on on ometi keegi, kes majapidamist juhatab, tema naine, wanem laps jne. Teine asi on see, kui hobune haige on, selle hobusega siis küll puid wälja wedada ei saa. Austatud rahwasaadikud! Teie kuulsite, et ma siin rahast wiimati mitte üht sõna ei rääkinud, et talupoegadel raha küllalt olla. Toimetaja on aga kirjutanud, et ma olewat rääkinud, et neil raha küll olla. Seda wõib ju oletada, et see, kes puid pidi wälja wedama, palka oleks pidanud saama ja et tal inimese palkamiseks raha pidi olerna. Seda eeldan ma nüüd ka, sest kui inimene talukohta peab, siis peab tal igatahes majapidamiseks raha olema. Austatud rahwasaadikud! Teie lubate, et ma selle aru-

pärimise juures natuke kauem wiibin. Siin on arupärimist põhjendades põhimõteliikke küsimusi puudutatud, mis rohkem igakülgset walgustamist nõuawad. Arupärimine ja eriti selle põhjendused ning seletused, mis meie läinud korral siin kuulsime, kandsid seda laadi, et nagu professor härra Uluots kohe alguses ütles, et meie ei elada enam erakordsetes aegades, waid meie elada juba harilikul ajal. Sõda on lõppenud, rahu on käes. (Paremalt poolt: Seda ta ei öelnud.) Stenogramm on ju seal. (J. Temant, maal.: Eks hakka jälle lugema.) Härra Raamot tähendas selle peale, läinud aastal, kus meie oma riiki rajama hakkasime, siis ilma nende harukordsete wolitusteta läbi ei saanud. Ühel päewal lugesin ma parempoolsetest lehtedest, kus iseäranis kiiduga meelde tuletati seda, et teatawal ajal teatawad isikud oma isikliku wõimu ja erakordsete seaduste läbi antud erakordist wõimu suure kasuga on tarwitanud. Paistab wälja, et maaliit ja parempoolsed erakonnad mitte erakordsete õiguste andmiste wastu ei ole, waid nad on selle wastu ainult teatawatel kordadel. Edasi seletati ja tehti otsekoheseid etteheiteid, et need määrused on ilma wajaduseta wälja antud ja neid antawat ja tarwitatawat nimelt selles mõttes, et sotsialismi maksmat panna. Walitsus olewat ju lihtsalt sotsialistlik walitsus ja sotsialistlikud parteid olla tema selja taga ja need nõndanimetatud sotsialistlikud wõtted olla põhjenduseks, et kodanline kord juba hingewakkumas olla. Härra professor Uluots nimetati ka wiimsepäewa märkisid, ja temal oli muidugi see üks wiimsepäewa tundemärk, et meie walitsus kõike riigistawat ja sotsialiseeriwat. . . Ma küsin teilt nüüd, austatud rahwaasemikud, kas on wõimalik, et praegune walitsus, kelle eesotsas meie aastakümneid tuntud härra Tõnisson seisab, kes aastakümneid millegi wastu nii ägedalt ei ole wõidelnud, kui sotsialismi wastu. . . (J. Temant, maal.: Ja nüüd langeb talle kaela) . . . kes sihikindlalt, truult ja ausalt seda kodanlist poliitikat on ajanud, mida tema ka praegu ajab. Nüüd sel silmapilgul, kus härra Tõnisson peaminister on, ajawat see walitsus sotsialistlikku poliitikat. (Paremalt poolt: Õige!). Kui teie seda ütlete, et see päris õige on, siis ütlen mina, et teie sotsialismist mitte midagi ei tea. Ma tuletan meelde, et wana kadunud Bebel üks kord niisugusel juhtumisel

Saksa riigipäewal ütles: „Das ist der Sozialismus der dummen Kerle“. See on lollpeade sotsialism. Sel kombel anawad need härrad oma wäljaastumisele niisuguse wärwi, nagu oleksid just nemad need tõsised demokraatia ja õigluse kaitsjad. See demokraatia, mida nemad kaitsewad, sellele peab jällegi juurde lisama, nagu Saksamaa wabameelset seda ükskord juurde lisasid: „Ja, die Freiheit, die wir meinen.“ — See wabadus, mida meie mõtleme. Kui teie siin demokraatia kaitsjatena wälja astute, siis peab ka sellele juurde lisama, mida teie kaitsete, see on „maaliitlaste demokraatia“. Teie tunnete muidugi ainult, mis maaliit ja enamlus on, teisi parteisid wahpeal teie muidugi ei tunne, need on Teile Bömische Dörfer — Böömi külad. (J. Temant, maal.: Minge Riia poole, seal saate puhast saksakeelt rääkida.) Härra Temant, Teie peate siiski ütleva, et ma eestikeelt paremine oskan, kui Teie. (Üldine naer.) Ma wõin öelda, et minu partei, wõi rühm erakordsete seaduste ja wõimu andmiste poolt mitte ei ole. Need on hädaabinõud. See, mida härra professor Uluots ütles, et meie normaalgades elame, on lihtsalt — ebatõde. Kui seda üks külakooli haridusega mees oleks teinud, siis oleks wõinud sellega leppida, aga et üks professor, teadusemees, kellel kõikkülgne haridus on — seda ütleb, siis peab seda ligemalt vaatama ja küsima, mida härra professor tahab tabada. (J. Hünerson, maal.: Eks tehke, et ta ülikooli juurest ära tuleb!).

Juhataja **J. Seljamaa**: Palun rahwasaadik Hünerson'i kõnelejat mitte segada.

M. Martna (sd.): Aha, see ongi siis härra Hünerson. (Wahelhüüded.) Aeg olgu normaalne, et teil õigus oleks. Eraalgatusele peab waba käsi antama, riigiwõim ärgu mitte wahela segagu. Teie soovite selle põhimõtte järele elada ja olla, mis liberalistid enam kui saja aasta eest üles seadsid: „laissez aller; laissez passer“ — anna minna, kuidas läheb. Waba wõistlus, nõudmine ja pakkumine — need faktorid sunniwad wägewa käega iseenesest kõik õigesse rööpasse.... Sellele lisate aga tähendusrikkalt juurde: „päästke, mis wõimalik päästa.“ Ma tuletan meelde et maaliidul see hüüd niisama ka nüüd lipukirjaks on, nagu see mõni aeg tagasi natuke rohkem pahemal

pool oli. — „Eraalgatusele tuleks piiramata waba woli anda.“ See on teil nagu kõige tarkuse tipp. Aga minu arwates peaks iga poliitilises elus wähegi selge pilguga waataja inimene ütleva, et terve inimesesugu, wähemalt terve haritud ilm praegu põhjatu kuristiku kaldal seisab ja ei ole weel ette näha, kas ja kuidas meie sellest hädaohust pääseme, mis meid hukatusega waritseb. (J. Temant, maal.: Ega see wiimsepäewatäht ei ole?) Kui härra Uluots seda asja tähele paneb ja härra Temant selle kuristiku peale mõtleb, ja kui nad siis alles mõttes wiimsepäewatähtedest räägiwad, siis peawad nad neid wiimsepäewatähti ka natukene tõsisemalt hindama. Need wiimsepäewamärgid ei ole mitte selle wiimsepäewa tundemärgid, millest piiblis kõnelatakse, waid need wiimsepäewatähed, millest siin jutt on, räägiwad kodanlise ilmakorra kokkulangemisest... (Paremal poolnaer ja wahelhüüded.) Jah, nende märkide ees peaksite wärisema, mu härrad, aga teie olete ju harjunud naerma. Ma olen sotsialist ja kõnelen niisugusena, minu härrad. Ma toon teile näite oma sotsialistliku suuga, millest teie ehk hõlpsamine aru saate, kui nendest wiimsepäewamärkidest, millest teil kahjuks nii wähe tolku näib olewat. (J. Temant, maal.: Prohwet!) Ma puudutan siin üht küsimust, nimelt Eesti marka, Eesti marga madalus on juba kauemat aega kõne all, ta ei ole mitte ükski maaliitlaste poolt kõne alla toodud. Walitsusele on mitu korda ette wisatud, et see ei ole kellegi walitsus, kes oma margakursi tõsta ei oska. Need härrad, kes seda ütlevad, unustawad ära, et Eesti mark on uus rahamärk, ainult meil tuttaw, maailma turul sellel weel mingisugust wäärtust olla ei wõi. Isegi Soome mark on ainult naabermaades tuttaw ja on maid Euroopas, kus Soome marka wastu ei wõeta. Meie börsimehed maaliitlaste hulgast peaksid seda ometi teadma ja kui nad sellest aru saada ei taha, siis ei kõnele see nende aususest. (K. Päts, maal.: Eks tulge laupäewal börsikoosolekule õpetama.) Noh, kui härra Päts seal on, siis on ju seal kõik tarkus koos. Mina wõin esiotsa weel rahulikult eemale jääda.

Juhataja **J. Seljamaa**: Palun härrat kõnelejat ja wahelehüüdjaid mitte kahekõnesid pidada. Ühtlasi palun härra Martna't rohkem arupärimise sisust kinni pidada.

M. Martna (sd.): Pean tähendama, et selle arupärimise puhul on meil üldisest küsimusest kõneldud ja ma arwan, et ma sel kombel sest arupärimisest just mööda ei lähe. Ma ei taha siin meie rahapoliitika kaitsjaks hakata ja pean ütleva, et ma seda üsna vähe tunnen ja arwan, et ka teised temas mitte spetsialiseerinud ei ole, sest ta on meie juures veel üsna uus asi ja temast on meil õige vähe kirjutatud. Teaduslikke töid sel alal ei ole vähemalt minu silma puutunud. — Ma toon siin näiteks Saksa riigi. Saksa riik on wana kuulus ja tuntud tööstusriik, kelle raha ilmasõja algusel wäga kindlas kursis seisis. Saksa mark maksis Shweitsis enne sõda 123 centimi, Skandinaawia maades ja mujal oli ta sessamas wäärtes. Me wõime muidugi öelda, et Saksa marga langemine sõjas kaotusest on tulnud, kuid esialgse rahulepingu tegemise aegu oli Saksa mark ometi kümme korda kõrgem, kui praegu, kuna ju rasked tingimised Saksamaa kohta rahulepingus ette näha olid. Saksa mark maksab praegu Shweitsis 5—6 centimi. Mõelge ometi, 123 centimi pealt 5 centimi peale. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Teie wõite nüüd öelda, et mis Saksa margakursist rääkida jne., aga pidage meeles, et Saksa riik ikkagi veel maailmaturul tugev riik on, mida üle 60 miljoni inimest moodustawad ja Saksa tööstus, kuigi ta praegu langenud on, wõib ja saabki jälle tõusma. Igatahes tohime — kaotatud sõjast ja rasketest rahutingimistest hoolimata — oletada, et Saksamaa margakursi langemine rohkem tähelpanu peab äratama kui Eesti margakursi wisa tõusmine. — Aga jätame Saksa marga, waatame rahakindlate liitriikide peale; kes ju ühtlasi hiilgawa wõidu on saanud. Wõtame nüüd Prantsuse ja Inglise raha. Sel ajal, kui härra Raamot siin sellele korraldusele alla kirjutas, mis temale nüüd enam tepe ei meeldi, kui mina Pariisist Berni läksin, sain ma Prantsuse frangi eest ikkagi veel umbes 90 centimi ja Inglise nael maksis 25 franki, kuna Prantsuse frank nüüd 40—50 centimi wahel maksab, kord koguni juba alla 40 centimi oli langenud ja Inglise naela eest makseti kõigest veel 17 franki. Nüüd on nende kursid wähe kerkinud. Need näited kõnelewad, et etteheitel meie rahapoliitikale põhjendatud ei ole. Kui meie rahakursi rahaministeriumi mannetuma rahapoliitika pärast langeb, siis ei oleks arusaadaw, miks Inglise ja Prantsuse raha langeb, kus tar-

kusest ja abinõudest puudust ei ole, et kursi kõrgemale tõsta. Üks Prantsuse börsimees kirjutas nowembrikuus 1919. a. et ei ole ette näha, et frangikursi alal hoida, wõi et seda koguni tõsta, ja kui nii edasi läheb, siis oleme meie sügisel 1920. a. selsamal kohal, kui Saksamaa nüüd on. Need wiimsepäewamärgid, mille hulka seltsinud peale selle, mis enne olen puudutanud, ka wõimatu elukallidus, piirita sahkerdamine ja wooruse langemine ja kõik muud, mis sellega ühte on lugeda, need wiimsepäewamärgid on kodanlise ilma kokkulangemise märgid. Kui teie kõike seda ligemalt waadelda ja uurida tahate ja wõite, siis ei wõi teie kahewahele jääda, et „midagi mäda on“ „im Staate Dänemark“ Daani riigis, see on kodanlises ilmakorras. Ja et lugu nõnda on, seda ei kuuluta teile siin mitte ainult sotsialist, waid sellest kõnelewad ka kõik arukamad kodanlised majandusteadlased ja poliitikamehed. (Wahelhüüe J. Reinthal'i, rhw. poolt.) Härra Reinthal, teie wõite julge olla, ma ei kõnele mitte Wene sihis, ehk suhtes, kui tahate, noh ma ei kõnele mitte Wene suhtes.

Juhataja J. Seljamaa: Teen kõnelejale märkuse kahekõnet mitte pidada.

M. Martna (sd.): Ma pean wähe imestama, sest ma olen ikka näinud, et parlamentides wahelhüüete peale wastatakse, ei saa teisiti kõneleda.

Juhataja J. Seljamaa: Palun edasi kõneleda.

M. Martna (sd.): Meie sotsiaaldemokraadid teame, et see lagunenud ja pragunenud ilmakord kokku langedes mitte üksi Uluots'asid enese alla ei mata, waid ta wõib ka meid kõiki enese alla mätta, ka Martna'id. Sellepärast ei ole meil mitte ükskõik, millal ja kuidas see hoone kokku langeb. Meie oleme eestkätt huwitatud selles, et inimlik seltskond, kõigepealt Eesti rahwas ikkagi edasi elada wõiks. Kui teie meie poliitikat Eesti iseseiswuse sündimise ja asumise juures olete tähele pannud, siis peate teadma ja tunnistama, et meie kommunismi ega anarhismi teel ei seisa, waid demokraatliku wabariigi ülesehitamist toetame. (Paremalt poolt: O hoo!) Meie siht on Eesti wabariiki nii demokraatlikult põhjendada, kui see ial wõimalik on. Meie teame küll, et see demokraatlik wabariik kodanlise toime ja koega on, kuid

meie teame ka seda, et just sellel kodanlikdemokraatliku wabariigi trepiastmetel meie oma püüetele ja sihtidele ligemale jõuame. Ja sellepärast on algusest saadik meie huwides seisnud, meie pea huwi olnud, rahwast mitte kokku langeda lasta. Seda oleme meie püüdnud kõikidel Wabariigi Walitsuse aegadel, alates härra Päts'iga ja lõpetades härra Tõnisson'iga. Ikka oleme meie püüdnud ühes kodanliste kihtidega seda poliitikat ajada, mis meie rahwa olemasolu ja Eesti wabariigi ülesehitamist lubaks. Teie teate ehk olete wahest tähele pannud, et meid, sotsiaaldemokraate wäljamaal meie sõprade juures, kes kommunismile sümpatiseerivad, et meid seal sotsiaalpatriootideks nimetatakse. See ei ole sotsialisti silmas mitte just wäga armas nimetus. Kuid selt-simehed, kes meile selle nime annawad, ei tunne meie olusid ja ma usun, et nad meie kohal olles sama poliitikat ajaksid. Ka nemad toetaksid sel teel neidsamu abinõusid tarwitades demokraatliku wabariigi ülesehitamist ja ka nemad näeksid selles tulewiku elu panti. Seda poliitikat oleme meie ajanud ja soowime ka edasi ajada ja ma ütlen ja loodan, et teie selles minuga ühel arwamisel olete. See kodanliste kihtidega käsikäes käimine on meil wõimalikuks teinud edasielamise. Kui meie niisugust poliitikat ei oleks ajanud, kui meie oma isamaad ei oleks kaitsnud, siis oleksime meie sarnaste hädade keskel elanud, nagu meile teinepoolt Peipsit teatatakse. Meie ei tea sealt palju. Aga meie teame, et seal näljahäda kisendaw on, et isegi meie sool sinna ära walgub ja et iga muu kaubanatuke ja toiduaine sahkerdamise ja salakaubawedajate läbi sinna läheb. See on kaudne tunnistus, et häda ja wiletsus seal suurem on, kui meil. Et need hädad meie juures vähemad on, see on meie poliitika saawutus, meie poliitika wili. Ma ei mõtle siin mitte üksi meie partei oma, waid see on kogu Eesti rahwa poliitika wili. Meie wõime selle peale rõõmuga tagasi waadata ja öelda, et kõige raskem nälg meid tabanud ei ole. Kuid selle juures on midagi muud waadata. Maaliitlased — parempoolsed, ütlewad, et nemad on üksi, kes selle ülesehitamise ja juhtimise koormat on kandnud ja kannawad. Eks ole õige? — (Paremaalt poolt: Ei ole õige!) Muidugi õige. (Wahelhüüe: Teie wõite luuletada mis tahate!) Ma oskan mõndagi, aga mitte luuletada. Kui härra Raamot siin seda piimawedu nimetas, siis

sündis see niisugusel toonil, et seda waja ei ole ja mina wõtsin seda vähemalt nõnda, et öelda taheti: no waadake, kas teil piima on wõi mitte, eks see ole ükskõik. Siin tuletaksin ma üht meelde; sõja algusest saadik on tarbeainetehinnad pea-aegu ilma takistuseta tõusnud. See on juba meie maal walitsenud wõimude wahetuse ajal nende asjatundmatusest tulnud ja ka pärast läks asi sedasama teed. Ma ei taha siin mitte Wabariigi Walitsustele etteheiteid teha. Tahaksin ainult piltlikult järgmist kõnelda. Toidu- ja tarbeainetemüüjad on konsumentidelt alati ikka kõige kõrgemat hinda wõtnud — sõjaalgusest tänase päewani; wõiks öelda, mõnikord isegi muinasloolist hinda. (Paremaalt poolt: Aga sunni wõtmisest?) Need on hädaabinõud olnud ja ei ole sahkerdamist sulguda suutnud. See kõik on teie „waba kaubitsemise“ ja „las minna kuidas läheb“ poliitikale ohwerdatud. Eesti wabariik on selleks liiga noor, et ta oleks wõinud seisma panna kõike sarnast „edenemist“ elukalliduse tõusmise mõttes. Ta oleks wõinud küll mõndagi rohkem teha, kui ta teinud on, kuid ma kordan weel, ma ei taha selles asjas walitsustele mitte etteheiteid teha. Tahan selle peale tähelpanu juhtida, et hindade tõusmisega olla, nagu öeldakse, talupoegadel kastid ja kirstud raha täis kogutud. Ei tea öelda, kas see õige on, wõi mitte. Öeldakse ju, et sõjaajal kogutud wäärtusi Eesti iseseiswuse ajal tarwilikkude tarbeainete kallinemise tõttu niipalju peab wälja andma, et näpud põhja ulatuvad. Olgu sellega kuidas on, sest sellel rahal praegu ju suurt wäärtust ei ole, ta on paljalt ilus paber. Kuid sel silmapilgul, kui konsumentid — tarbeainete ostjad — seda oma taskust pidid wälja andma, oli temal ikkagi raha wäärtus. Piltlikult öeldes katsusid tarbeainete müüjad tarbeainete ostjate taskust nii palju kui wõimalik raha wälja pigistada. Lubage meelde tuletada, 1917. a., kui ma Tallinna tulim, maksis piimatoop 45 kopikat. Seekord arutati ühe põllumeesteseltsi koosolekul Aegwiidu jaama juures, et piimatoobi kulud põllumeestel enestel 47 kop. tulewat. Kui ma ei eksi warsti tõusis hind mõne nädala pärast — 60 kopika peale ja sügiseks juba 90 kopika peale. Praegu maksab üks toop piima Tallinna turul 8 marka, mõned on 7 ja 7½ eest saanud. No mis asjast kõneleb see? Sellest, et piimahind, et toiduainete hinnad üldse on äraarwamata kõrgele tõusnud. Teie ütlete küll, et raha-

wäärtus on langenud, tal ei ole enam seda wäärtust, mis enne sõda. Kuid sellel ajal on ka „teine külg“, kust teda waadata ja hinnata wõib.

1913. aastal maksis Tallinnas piima-toop 10½ kop. Tööline sai sel ajal keskmiselt päewas 1 rubla ja 80 kop. palka. Tema wõis selle päewapalga eest umbes 17 toopi piima osta, ma paluksin seda meeles pidada — 17 toopi. Praegune päewapalk jätkub 4 liitri ostmiseks. Pean siin wahemärkuse tegema: — meie maaliidu mehed on muidu väga uuenduste wastas, aga kui neil toop liitri wastu tuleb wahetada, siis saawad nad kohe aru, et see kasulik on. Nii on siis, et tööline 1919. a. päewas waewalt nii palju teenib, et üks neljandik osa sellest piimast osta wõib, mis 1914. aastal. Ja teie, austatud rahwaesitajad, teate kõik väga hästi, et ka siis — 1913. aastal elukallidus wäike ei olnud. Elukallidus oli siis nii suur, et nende konsumentide seisukord, kes palgast elama pidid, mitte kerge ei olnud. — Wõtame näiteks wõi, mille nael 1913. a. 52 kop. maksis, praegu aga 30 marka. Oma päewapalga eest — 180 kop. — sai tööline 1913. a. 3½ naela wõid. Praegu saab ta ainult ühe naela, sest wõi maksab Tallinna turul 27—30 marka nael ja töölise keskmine päewapalk on 27, alam palk on 24, ja kõrgem palk on 30 marka. Oma kuupalgaga wõis tööline 1913. a., kui ta 45 rubla kuus sai, 4½ sülda puid osta, praeguse kuupalgaga saab ta ainult ühe koorma. Wõrrelge seda, mu härrad. Ühe väga hoolsa wäljaarwamise põhjal maksis ühe inimese toiduportsjon 1913. a. 30—63 kop. ütleme 30½ kop. 1919. a. septembrikuul maksis niisugune portsjon nendest samadest ainetest 10 marka 69 penni see on 1913. a. 1919. aastani tõusis selle portsjoni hind, mis tööline kerge töö juures tarwitas, 30½ kopika pealt 10 marga 69 penni peale. Septembrist weebruarini on aga toiduainete hind weel üle 85% tõusnud, nii et see portsjon praegusel silmapilgul 19 m. 80 penni maksab. Eluhoid on wiimaste 5 kuu jooksul ligi pool kallimaks läinud. Leiwanael maksis septembrikuus 2,25 marka, nüüd 4,75; piimatoop septembris — 3 marka, nüüd 7½ kunni 8 marka. Leib on tõusnud 111%, piim 130%. Wõi maksis sügisel 14 marka nael, nüüd 27 marka. Tähendab 93%. Nõnda on kõik hinnad tõusnud, ma ei taha neid pikemalt ette kanda. Kes sellega tegemist teeb, teab seda tõusu ise. (Wahelhüüe: Aga sibulad?) Sibulad on weel roh-

kem tõusnud, meil ei tarwitata aga neid nii palju, wõib olla Pärnu pool rohkem. Ma olen ka endine „medemees“, ei tea aga, kas neid seal tõeste rohkem tarwitatakse.

Teie ütlete, et raha wäärtus on langenud ja toidu hind on tõusnud, aga mina ütlen, kui raha wäärtus on langenud Teie käes, siis peab ta ka langenud olema, kui ta meie kätte tuleb. Kui teie näiteks naela wõi eest 28 marka wõtate ja ütlete, et üks mark rohkem wäärt ei ole, kui üks kopikas 1919. a., siis peate ka ütleva sedasama töölistele palkademaksmise juures. (J. Temant, maal.: Miks teie asja ei korralda, nüüd on sotsialistlik walitsus, miks Teie nii saamatu olete? Juhataja kõlistab.) Mul on väga kahju, et mina teile ei wõi wastata, sest juhataja ei luba. (Lõbusnaer.) Kui teie tööliselt piima eest 8 marka wõtate ja munapaari eest 7 marka, rehkendate teie marga kopikates. Nii saaks siis tööline 28 kop. päewas. Aga teie hindate asja teisiti, kui raha tööliste näpuwahahele läheb. Igakord kui tööliste nõudmised ees on, ütlete, et see on meeletu, 25—28 marka päewas. 48 aasta eest, ühel mõisawäljal kartulid pannes sain mina selle päewatöö eest 20 kop. Selle 20 kop. eest oleksin mina wõinud 20 kanamuna osta, ja siis olin ma 12 a. poisikene. (Wahelhüüe: Kas rohkem pole olnud, kui ühe päewa?) Jumalale tänu, ainult ühe Nüüd saab täismees teie rahawäärtuse hindamise juures sama palju päewas, ainult 8 kop. rohkem. Kui näiteks nüüd wäärtuse aluseks wõtame, et üks mark on üks kop. endisest ajast wäärt, siis peaks töölise palk 1913. aastaga wõrrelles 150—180 marka päewas olema. Kui aga tööline niisuguse nõudmisega tuleks, noh, mina ei tea, mis teie siis ütleksite. — See on, tööline peab ühe naela wõi wõi 7 kanamuna eest 8 tundi tööd tegema. Kui nüüd mõned walitsuserakonnad abinõusid selleks tarwitusele tahaksid wõtta, et seda ümber lükata, hundiauku wisata ja 12-tunnilist tööpäewa maksma panna, siis oleksite teie otsekohe selle seadusprojekti poolt, teie oleksite koguni nõus, wäikesi walgekaartlaste salkasid omal kulul ülewal pidama, et niisugust asja läbi wiia. Eesti töölisteklass on tõsisemalt Eesti ülesehitamise peale waadanud, kui maaliidu härrad. (J. Raamot, maal.: Kas niiehitasid nad Eesti riiki, kui nad 2 aasta eest meid laiali

ajasid?) Rõõmuks wõime öelda, et Eesti tööline on põhimõttelikud lahkuminekud jätnud, niikaua kui tema Eesti iseseiswuse kindlustanud.

Ma annaksin nõu nendele härradele arwude tuuma sisse tungida katsuda, et mitte niisugused 15. nowembrid korduda ei tarwitseks. (Wahel hüüe: Kus mõni mees kahe tooli wahel istub.) Teie olete seal sagedasti istunud, mina mitte. (Wahel hüüe: Tule tagenatukene meelde.) Eesti tööline oli walmis, hoolimata sellest, et ta kannatama peab, madala palga ja alatoitluse juures Eesti iseseiswust Eesti riigina üles ehitama, temast kõige kurjemat waenlast eemal hoidma. Kes sellest aru ei saa, et see töölisteklassi poolt suur ohwer on olnud, seda ma kahjatsen. Ma ei taha siin weel ütlemata jätta, et Eesti põlluharijaklass mitte vähem ohwrid ei ole toonud. Kui meie läinud aastat tähele paneme ja waatame, kus parem tööjõud frondil wõitlema pidi ja kus naisterahwad, wanadraudad ja alaealised lapsed poole tööjõuga ainukesed töötegijad kodus olid. Ja kui nad meie wiljawaest isamaa pinda sedawiisi kühda ja äestata ning harida suutsid, et meie sügisel hea lõikuse wõisime omandada, siis ütlen ma ainult, et nendele au tuleb anda. (Paremalt poolt: Wäga õige!) Aga ka siin on suurem osa selle waewa kandjatest jällegi ilma waranduseta inimesed, palgatöölised, saunikud jne. (Paremalt poolt: On ka suuremad tööd teinud!) Ja on ka suuremaid, on ka niisugused härrad töötanud, kui härra Raamot ja härra Jürman ja teised, ka neile au awitamise eest. Kuid nüüd, mu härrad, aidake ka selle eest hoolt kanda, et see töö, see riigirõõm edasi kestaks, et see ülesehitamine teie wale poliitika läbi mitte rusuks ei saaks! Teie waidlete nüüd selle wastu selleks, et tusa dust tõsta, mitte selleks, et riigi elu tõsta, ei, selleks, et tõrkewaimu teritada — mida teie sünnitate! Teie olete need, kes riigitüdimusega „Reichsverdrossenheit“ omadele huwidele pinda loote, rahwa sekka lendlehti pillute, nagu need on, millest meie läinud korral kõnelesime, sinise joonega siin juures ära tähendatud (näitab ajalehe peale). Tuleb aeg, ehk ma küll ei soowi, et ta tuleks, aga ma kardan, et ta tuleb, ja et Teie ka selle all kannatate. Sest ma ütlesin juba, et kui see lagunew maja kokku langeb, siis ei mata ta ainult Uluots'asid ja Temant'isid oma alla, waid

ka Martna'id, kes ka selle all kannatawad. (J. Temant, maal.: Kas käib juba kontidest läbi? Hüüded: See demogoogia ei ole kohane. M. Kurs-Olesk, sd.: Ei taha üheskoos... J. Temant, maal.: Igatahes Teiega mitte!)

Sellepärast ütlen ma, mu härrad, au neile, kes seesuguse ohwri on kandnud, kes wiletsa palga eest tööd on teinud ja selle wiletsa tööjõuga ja tööloomadega meie põldu on harinud ja sellega näljahäda meie kaelast eemal on hoidnud, kes meie piirid on wabastanud. Au neile, häbi neile, kes maha kiskuma hakkawad! (Kiiduawaldused pahemal pool.)

Paari päewa eest käis üks mõisamoonakas minu juures. Temale oli nõudmine ette pandud, et ta oma moonawiljast 90 puudast pidi ka teatawa normi ära andma. Ta oli saadikuna siia tulnud, moonamehed tahtsid rääkida, et nad on läinud aastast saadik ilma wiljata olnud ja sellest palgawiljast, mis nad on saanud, on oma wõlgade tasumiseks suurema jao ära andnud, ja sellepärast ei ole wõimalik normiwilja anda, mis nõutakse. Mis nad peawad tegema? Mees ütles, et tema on ka sotsiaaldemokraat ja maa organisatsioon liige. See oli mulle väga meelitaw kuulda, aga mis mulle kõigeenam meeldis, oli see, et see mees väga intelligent mees oli. Seesugust moonameest ei ole ma näinud. Ma ütlesin temale: Kui Teie tõesti laenusid olete teinud ja kui Teie sellest wiljast neid tasuma peate, arusaadaw, et oma rahapalgast — 200 margast — oma tarwidusi katta ei saa, siis Wabariigi Walitsus Teie käest seda ometi nõudma ei hakka, mis Teie anda ei wõi. Kui Teie mitte wilja ei ole ära müünud ja ära raisanud, kui lugu nii on, siis ei ole Teil midagi karta. Aga ma ütlesin edasi: Kas Teie kümme korda sotsiaaldemokraat olete, kui Teie sõpradel kodus weel wilja on, siis annan ma Teile nõu — andke see wili walitsuse kätte, kuigi Teie selle eest 30 marka vähem saate. Sellega teete seda tööd edasi, mida alganud olete. — Ja mis ütles see mees: „Ma lähen koju ja teen nii.“

See on õige! Aga teie külwate tüdimust ja tuska. (Paremalt poolt: Kes on seda teinud?) Teie! Maaliit! „Kaja“! (J. Temant, maal.: Laske kinni panna!) Ärge kartke, mina küll teid kinni ei pane, mul ei ole seks õigust, ma kõnelen ainult selleks, et

meie peaksime ära tundma, et erakordsed rasked ajad riigile rängad koormad ja kohused peale panewad. Kui nüüd riigiwalitsus nende käest, kellel hobused on ja kes ka puid wedada wõiwad, nende käest walitsus nõuab, et nad puid wedama peawad, muidu jääksid riigiraudteed seisma, jääksid wabrikud seisma, — siis ei tähenda see muud, kui riigiwalitsus näeb ära, mis praegu hädakorral tarwis on, et isiku huwid riiklikkudele huwidele alla peawad andma. Riigiwalitsus ei wõi selle inimese käest, kellel haamber on saapatemiseks, nõuda, et ta puid metsast wälja peaks wedama, ta ei wõi seda. Kuid kellel regi ja hobune on ja kui riigiwalitsus seda koormat temale peale ei pane, ühel wõi teisel põhjusel, see on arusaamatu. Aga mu härrad! Igaüks peab seda ütleva, et praegusel ajal, nagu meie praegu elame, tõepoolest ka kodanikkude käest asju nõudma peaks, mida harilikult mitte waja ei ole.

Ma lugesin tänases lehes, teie hirwitaste selle üle, selle puuraimise seaduse üle ja ütlesite, et logardid ja laisad inimesed metsa aetakse ja et see niisama hea on, kui neid mitte ajada. Waadake, see on see joon, see juhe, mille kaudu teie oma plaani tahate läbi wiia. (J. Temant, maal.: Aga Teie toetate ju praegu walitsust!) Muidugi, ja ma arwan, et härra Tõnisson, kes praegu meie Wabariigi Walitsuse eesotsas seisab, ja mida minu partei ka toetab, mina isiklikult ütlen, et ma küll härra Tõnisson'i ilmawaatega päri ei ole, — ütlen, et ma teda ausaks inimeseks pean, kes nende määruste ja iseäranis õiguste ja wolituste juures sedawõrd ausaks jääb, et tema niipalju kui wõimalik neid täitma saab ja kunagi neid wististi wõõriti tarwitama ei hakka. Ma soowiksin ka, et härra Ungerson, wõi härra Raamot, wabandage Hünerson, ma olen wäljaspool olnud, ei tea hästi nime, et kui Teie walitsuse eesotsas praegu oleksite ja kui Teil niisamasugused ausad püüded oleksid, kui härra Tõnisson'il näiwad olema, ma arwan koguni, ma soowitaksin seda, et Teie selle kooli läbi teeksite — sest niipea, kui Teie selle kooli läbi wõiksite teha, Teie oma plaanisid, omakasupüüdlikke plaanisid walitsuse eesotsas läbi wiia ei katsuks. See oleks Teil wõimatu. Ma oletan ka seda, et Teil mitte niipalju ausust ei puudu, et Teie mitte neidsamu sihtisid taga ajama ei hakka ja landeswehridega komplotti tegema ei hakka. Siis toetaksime meie

ka Teid. Ja kui siis weel keegi pahempoolsem oleks, kui Teie, siis ütleksid nemad: Teie olete komplotis nendega. Üldse tähendab, meie toetame igat walitsust, kes sellest sihist kõrwale ei kaldu. Meie peame tähtsamaks Eesti iseseiswuse ülesehitamist ja toetame neid, kes demokraatia põhipanemisele wastu ei tööta. Sotsialismi alusel wõiks seda öelda, kelle sotsialism nõnda wälja näeb, nagu Teie oma... Tuletan weel meelde, et 50 aastat tagasi, kui meie lugupeetud lauluisa, kes, ilma et meie praegusest elust und oleks näinud, — kui ta Wõru linna waeusega wõideldes oma waimuga Eesti talurahwa juurde püüdis tungida, rahwast arstides, kalendri ja lisalehtede juttusid kirjutas, siis olid meie härrad Maurach'id, Kentman'id, Tiidebõöm'id ja teised, need, kes ütlesid, see mees on rewolutsionäär, see wiib meie maa hukka. Kreutzwald tembeldati mässumeheks, Karl Robert Jakobson kaitses Eesti talurahwa kasu, — teda nimetati nihilistik, sotsiaal-demokraadiks. Sel ajal meie sakste juures — Koch'i esiwanemate juures — kujutati neid nagu naist, kes petrooleumi kann käes käib ja leotab kõiki üle ja paneb kõik põlema, — meie eeswõtlejaid — Kreutzwald'i ja Jakobson'i. Ja nüüd tulewad meil oma mehed ja ütlevad: Härra Tõnisson on sotsialist, see on üks wäike wariant. Wabandage, ma ei taha mitte nimesid nimetada. Meie sõbrad wäljamaal, kes Eesti iseseiswust kaitsesid, räägiwad, et meie riiki bolshevik-kude riigiks peetakse. (J. Temant, maal.: Ega ta ka wale pole!) Ega Teie ka muidu minuga ühes reas ei istu. (Kiidua waldus. Käteplagin pahemal pool.) Ma tahan weel paraja sõna öelda. Kui meie oma walitsusele rohkem wõimu kätte anname, kui meil, kui tõsistel demokraatidel wiisiks ja soowiks on, siis sünnib see selleks, et mõistuse poolt ülesseatud nõudeid täide saata, mille peale ma siin juba tähendasin, et meie riigiwanker mitte kraawi ei kalduks. Kui meie kõik eraettewõtjate hooleks jätame, siis walguks meie sool, meie wili, meie kaerad ja kõik üle Peipsi. Kahtlust ei ole, et üksikute inimeste tahtmine ei ole, nagu kogu rahwa tahtmine. Mitte ilmaki, wõi wäga harwa tuleb ette, et keegi oma enese tahtmise teiste tahtmise alla painutab. See peab kindel mees olema, et siiski parlament tarwilikuks arwab kinnitada, et riiki mõistus tuleb juhtima, ja mida seadus peab aitama läbi wiia.

Praeguse aja iseäralikkudel oludel peawad walitsusel ühes wõi teises asjas iseäralikud wolitused olema, meie toetame seda ja meie sellega ei salga demokraatiat. Asutaw Kogu jääb walwama ja kannab selle eest hoolt, et neid iseäralikke wolitusi kurjasti ei tarwitataks. Ma ütlesin juba, et ma isiklikult selles ära tundmises olen, et meie praegune walitus wististi rahwa usaldust kurjasti ei tarwita. Ma ei taha sellega öelda, et üksikuid wäärnähtusi olema ei saa. Seda tuleb igalpool ette. Kui meie taewast peaksime walitsusi saama, küll meie ka seal midagi laita leiaksime. Kui maa töösus ja raudtee mitte seisma ei jääks, siis peab walitus selle eest hoolt kandma, et puid saab, nagu ma selle peale juba tähendasin. Mis mul weel üldse öelda oleks, jätan teie, koosolijate, eneste mõelda. Ma olen sihtjooned ära märkida tahtnud, mis selle juures mõelda on. Ma pean selle peale tähendama, et „Kaja“ ja teised parempoolsed lehed mitte riigitüdimust ei peaks külwama, waid riigirõõmu, et kõik Eesti kodanikud Eesti riiki heameelega üles ehitaksid ja selle hulka käib ka see, et need, kellel lehmad on, piima tooksid. (K i i d u a w a l d u s e d.)

H. Nurk (sd.): Arupärijad tahawad näidata neid põhjusi, mispärast üks wõi teine isik ei wõinud küüdikohust täita. Olen kauemat aega selles asjas tegew olnud ja sellepärast wõin ma siis nüüd õieti näidata, kuidas käskusid maal täidetakse. Peab ütlemata, et igasuguste käskude korral, kui nad inimestele kätte antakse, esimene asi on, et need wallamajasse wabandama tulewad ja seal katsutakse mitmesuguseid põhjusi ette tuua, mispärast wõimatu on käsku täita. Üks seletab, et taluperemees, kelle nimel leping on, on liig wana, kas 60 wõi 70 aastat. Teine ütleb, et peremees on sõjateenistuses ehk nii edasi. Ei wõeta aga seda sugugi arwesse, et seal talus on teisi tööjõulisi isikuid, kes kohuseid kanda wõiksid. Kes arupärimise sisse andsid, ütlesid ise ka, et nad isiklikult seda seisukohta ei tunne, mis Kiiu wallas on. Ma ütlen, et ma ka isiklikult seda asja ei tunne, aga kui ma kuulsin härra siseministri seletust selles asjas, siis pean tõendama, et üldse igalpool seesugune asi on, et suuremate talude pidajad ei taha täita oma kohuseid, kuna wäikese maa pidajad täidawad palju parema meelega käskusid. Mina toon aga näiteid ette ja

wäga palju, kus inimesel on suur koht, aga tema katsub selgeks teha, et temal sel juhtumisel, kui on tarwis hobust küüti saata, nendest hobustest, mis tal majapidamises on, ükski tema oma ei ole. Üks hobune öeldakse siis olewat wäimehe, teine minija, kolmas onu, neljas onupoja jne. päralt, kes sugugi selles wallas ei ela. Kui aga sellesse talusse tullakse, et rohkem käsutäitmist nõuda, siis wiiakse sealt talust hobune ära ja näidatakse, et hobust ei olegi. Nõnda on harilikult ühtelugu. Kui nüüd mõni walitsuse agent käskusid wälja annaks, siis mina arwan, et nemad ettetoodud põhjustel seisukorda küllalt hinnata ei oska ja mõne wabastawad küüdist wõi teisele panewad kohustuse peale ilma põhjusteta. Küüdikohustusi jagab aga wallanõukogu ja nüüd peab ütlemata, et see nõukogu niisugustest inimestest koos seisab, kes majapidamiste seisukorda teawad ja tunnewad, kes mitte ei wõta seesuguseid põhjusi arwesse: et hobust ei ole, et peremees, kelle nimel on leping tehtud, sõjawäljal teenib, waid wallanõukogu wõtatab arwesse selle seisukorra, mis seal majapidamises tõesti olemas on. Kui seal majas on aga tööwõimulised pojad wõi sulased, siis wallanõukogu määrab kohustuse nende peale, kes ka täitma peawad. Esiteks see käib küll wabandamas wallamajas, aga kui seal järele ei anta, siis ta läheb wiimaks ja täidab käsu ära. Waatame aga seda, kes kõige rohkem käskusid täitmata jätab. Kui teie maal ringi käite, siis näete, et need käskusid täita ei taha, kes Eesti maarahwa liidu häälkandjat, praegust „Kaja“ loewad. (W a h e l h ü ü e: Üks kolmandik ühes wallas.) See on ümberlukkamata tõde ja ma pean seda weel kord ütlemata, et õnn weel on, et seda „Kaja“ mitte nõnda palju maal ei loeta. Kui seda rohkem loetaks, siis oleks tõrkujaid ka rohkem, aga nüüd on neid koguni wähe leida. (A. S c h u l b a c h, tõer.: M a a l i i d u h ä ä l e k a n d j a i d l a o t a t a k s e m a a l i l m a h i n n a t a l a i a l i.) Õige, sest ka mina olen wallasekretäärina neid oma nimele mitu pakki saanud wäljajagamiseks. Saksa okupatsiooni ajal pakuti minule wahetasu selle eest, et wallas sellel ajal „Maaliitu“ laiali laotaksin. (J. T e m a n t, maal.: S i i s o l e t e m a a l i i t l a n e!) Mina isiklikult „Maaliitu“ ja „Kaja“ pole wälja laotanud. Asi on aga nii, mida ütlemata ei saa jätta, et sel ässitusel tagajärgi on ja need kohapidajad jätawadki

täitmata määrused, kes „Maaliitu“ ja „Kaja“ loewad. Kui nüüd „Maaliidul“ tõesti südame peal on meie talupoegade hea käekäik, siis oleks tingimata tarwlik, et nad „Kajas“ vähem ässitaksid, siis ei oleks ka tarwis trahwimisi niipalju ette wõtta. (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t : S e a l l o e t a k s e j u k a „Sotsiaaldemokraati“.) Kui tahate, et inimesi vähem trahwitaks, siis jätke ässitamise töö vähemaks.

J. Raamot (maal.): Härra Martna tähendas, et „Maaliit“ püüab ässitada ja sünnitab rahwa seas tüdimust. (W a h e l h ü ü e : Ö i g e l !) M i n a a r w a n , e t s e e k ö n e , m i s h ä r r a M a r t n a t ä n a p i d a s , ü k s s u u r e p ä r a l i n e ä s s i t u s e j a t ü d i m ü s e s ü t i t a m i s e k ö n e o l i , m i l l e g a s i i n w a l m i s s a a d i . (K ä r a .) O l e n a g a k i n d l a s a r w a m i s e s , e t s i i n s u g u g i h a l b a e i m ö e l d u d . T a m ö t l e s k ü l l m a a l i t l a s i k a h t l u s t a d a , e t n a d k ü l l a l t i s a m a a l a s e d e i o l e j n e . M i n a a r w a n , e t m i n a n i i s a m a s u u r i s a m a a l a n e k ü l l o l e n , k u i h ä r r a M a r t n a o n , j a a r w a n , e t h ä r r a M a r t n a t ä n a t ö e s t i o m a i s a m a a l a s e s ü d a m e s t k ö n e l e s . Ü k s a s i , m i d a s i i n p a r a n d a d a t u l e b , o n e t h ä r r a M a r t n a e s i n e b w ä g a p u u d u l i k k u d e m a j a n d u s l i k k u d e t e a d m i s t e g a j a n e n d e p u u d u s e l e i o s k a t a p ö h j e n d a d a t e a t a w a i d n ä h t u s i , m i s n ü ü d r a s k u s i m e i e p ö l l u t ö ö k ü s i m u s t e a l a l s ü n n i t a w a d . K u i h ä r r a M a r t n a o l e k s w ö i n u d j a o s a n u d n e n d e s s e t u n g i d a , s i i s t a w i s t m i t t e n i i s u g u s t e w ö r d l e m i s t e g a e i o l e k s e s i n e n u d . H ä r r a M a r t n a p e a k s k a s e d a t e a d m a n e i d k ü s i m u s i k ä s i t a d e s , e t p ö l l u t a i m e d e t o i t m i n e o n t ä i t s a ü h e k ü l g n e , e t m a a s t e a t a w a t e t o i d u a i n e t e p u u d u s o n j a t a i m e d k a s w a w a d a i n u l t s e l l e j ä r e l e , m i s s u g u s e i d t o i d u a i n e i d m a a s e e s k ö i g e w ä h e m o n j a e t m a a s e e s m e i l o n j u s t m i n e r a a l a i n e t e s t s u u r p u u d u s . S e d a p e a k s a r w e s s e w ö t m a j a s e l l e t a g a j ä r j e d o n p r a e g u s e l a j a l p a l j u s u u r e m a d , k u i h a r i l i k k u d e l t i n g i m i s t e l j a s e l l e n ä h t u s e g a p e a b r e h k e n d a m a . T a g a j ä r j e d o n n i m e l t n e e d , e t p ö l l u t ö ö p a l j u k a l l i m a k s l ä h e b j a e i s u u d e t a p ö l l u t ö ö l i s t e l e s e d a p a l k a a n d a , k u i s i i s , k u i p a r e m a d m a a t o i t m i s e t i n g i m i s e d o l e k s i d o l n u d . S i i s t ä h e n d a t i p i i m a t o o m i s e k o h t a j a k a h i n n a k o h t a . K a s i i n o n p ö h j u s o l e m a s . L o o m a t o i d u s p u u d u b t ä i t s a m u n a w a l g e a i n e j a j ä r e l d u s o n p i i m a p r o d u k t i d e w ä h e n e m i n e . M e i e e i s a a k a u g e l t k i n ü ü d n i i p a l j u p i i m a , k u i m e i l n o r m a a l l o o m a t o i t m i n e o l i . S e d a t e a m e j u w ä g a h ä s t i s t a t i s t i k a n ä i d e t e s t . P ö h k u j a h e i n u o n m e i l k ü l l a l t , a g ä m u n a -

walgeainetest ja lämmastikuainetest on suur puudus ja selle tagajärg on, et kahe- tuhande toobi piimasaaduste pealt tuhande peale üle oleme läinud. Kuidas wõime meie siis niisuguseid wõrdlusi ette tuua, et nii ja nii palju nüüd maksab see ja see, aga seda, missugused wäljaminekud ja missugused produktid endiste tingimistega wõrreldes nüüd on, ja siis teiseks põllumehed peawad seda ometi tunnistama, et wäljaminekuid nüüd palju rohkem on, kui neid enne oli. Seda peab arwesse wõtma ja ei saa silmi kinni panna ja öelda, et see on walitsuse wastu ässitamine, kui meie põllumeeste seisukohta kaitseme. See ei ole mingisugune ässitamine, waid nendesse majanduslikkudesse põhjustesse süwenemine, mille juurde tingimata tuleb lähemal ajal asuda, ilma milleta meie majapidamine wõimalik ei ole. Et wõidaks põllumeestele wäetisaineid anda ja teisest küljest ei saa ka loomade wägitoitu ära jätta, et meil siis ka linnarahwale põllu- ja karjatooteid wõimalik anda oleks. Need puudused on tarwis kõrwaldada, sellega saame eesmärgile, aga mitte sellega, et meie normeeringe ja jagame, kunni meil lõppudelõpuks midagi ei ole. On tarwis selle peale suurt rõhku panna, et põllumajanduslik produktsioon saaks tõstetud, see on igatahes meie maaliitlaste peasiht, ja kui arwatakse, et meie maotööliste elukorra parandamise peale wähe rõhku paneme, siis eksitakse, sest kes wähegi korralik peremees on, see mõtleb ka selle peale, et ta töölised oleksid korralikult ülewal peetud ja korralikult palka saaksid, et nad wõiksid tööd teha. See seisukoht, mis härra Martna ette kandis, on põhjalikult wale, kui arwate, et meie mingisuguse tagamõttega tegemist teeme, walitsuse wastu kihutustööd teeme, kui teatawaid eksisamme arwustame, mis praeguse aja sotsialistlik walitsus teeb, kes mitte wahest majanduslikkudesse küsimustesse nii ei ole tunginud, kui wahest ehk need, kes siin paremal pool istuwad ja kellel majanduslikud küsimused palju lähemal on.

J. Reinthal (rhw.): Saatuse tahtmisel on maaliit opositsiooni sattunud. Sellekohaseis asjaoludes on muidugi loomulik, et ta walitsusega peab wõitlust pidama. Kuid igal wõitlusel peawad kultuurelus oma seadused olema wälja arenenud, olgu see siis härjawõitlus, maadlemine tsirkuses, wõi parlamendi wõitlus.

Parlamendi wõitluse traditsioonides on, et kes paremal pool asub, see peaks ka walitsust parema kõrwa peale kloppima. Mulle aga näib, et maaliit käesolewal juhtumisel pahema kõrwa kallale kipub. Seal — äärmisel pahemal pool on erakond — olgugi, et ta sest saadik, kui härra Jonas ta hulgast ära kadus, nagu midagi oleks kaotanud ja on palju waga-semaks jäänud, kelle hooleks on walitsust pahemalt poolt kloppida; — aga see ei peaks maaliidule põhjust andma, et tema ta pahema kõrwa oma hooleks wõtab. Ta kõigepealt hoolitsegu oma eest. Et kord maaliit on kodanline partei ja tahab korralik olla, siis peaksid tal teatawad põhimõtted olema, üks nendest on, et tuleks kõigepealt kinni pidada seadustest, mis on olemas. Kui on seadus halb, siis käige selle peale, et seadus saaks parandatud, aga mitte et ta täitmata jäetaks. Kui seadus halb, siis öelge seda, aga teie räägite arupärimises sellest, et seadust ei ole täidetud, ja lähete neid kaitsma, kes ei ole seaduslikku käsku täitnud. See on täiesti järjekindel, et kui kord määrus antud, siis peab seda täitma, muidu tuleb trahw. Teie seas on inimesi, kes alati kohtuasjadega tegemist teewad, need peaksid seda põhimõtet väga hästi tundma. Nõnda tuleb küsida, et mille üle siin õieti on aru pärida? Siin tuleks küsida, kas walitsus trahwimisel ei ole oma wõimupiiridest, mis seadus talle annab, üle astunud, aga selle kohta ei ole maaliit waidlust tõstnudki.

Teiseks peaks maaliit, kui kodanline erakond ennast igasuguste liialduste eest hoidma, kuid tema arupärimises leidub just rohkesti ülespuhutud liialdusi.

Liialdus on juba see, kui seletatakse, nagu oleks Kiiu wallale puude sunniweoks sarnased rasked tingimised üles seatud, mida ei wõidud täita. Aga ometi said walla 200 hobusteomanikust 50 asjaga hõlpsasti toime, ainult 50 jätsid nõudmise täitmata. Teiseks räägitakse, et Kiiu meestel olla 30 kunni 40 wersta kodust metsa minna ja sealt weel umbes 14—15 wersta jaamani. See on ka liialdus. Tuttaw on, et Kuusalust ei ole Aegwiitu üle 26 wersta maad. Kiiu wald ei ole suur, nii et kiriku juurest waewalt 6—7 wersta üksikutesse wallanurkadesse saab. Pruuna mets, kust puid weeti, asub Kuusalu kiriku ja Aegwiidu jaama wahel. Nii ei saa sealt kuidagi 50 wersta maad.

Asja sisulise külje kohta wõiks järgmist öelda. Kui meil puid tarwis oli, siis

oli meil ka kõige erakorralisem aeg, nimelt enamlaste kõigesuurem pealetungimine. Raudtee oli seisma jäämas, sest et ei olnud puudetagawarasid, Kiiu walla peale tuli kõigest 150 sülda puid, see tähendab, $\frac{3}{4}$ sülda hobuse peale. Wõis üksikuid inimesi ette tulla, kellel oli raske seda kohust täita, kuid oli palju neid, kellel wastuhakkamine lihtsalt kangekaelsuse pärast sündis.

Siis on weel üks asi, mis maaliitlased on kütteinete wäljaweo seaduses kahe silma wahele jätnud, mis nende kasuks räägib, aga ka palju wastuhakkamist tekitab. Rannawaldades jagati senniajani kõik kohustused kohapidajate peale adrasajandikkude järele ära, kuid seal on kahesuguseid kohapidajaid: ühed need, kes on põllumehed, need annawad oma adrasajandikkude järele wilja ning käiwad ka küüdikohustuse alla, teised on rannamehed, kellel põlluks meri, mis ei käi ühegi sajandiku alla. Nüüd aga pandi puudeweo kohustus adrasajandikkude asemel hobuste peale. Selle korraldusega rannawaldades ei oldud rahul, waid nõuti, et puudewedu jällegi adrasajandikkude järele jaotataks. Ka Kiius on paljud nende hulgast, kes puid wedama ei läinud, rannamehed, kuid asjata on teil neid kaitseda, sest nende prohwet ei ole iialgi maaliit olnud, waid seda oli keegi Julius Tamberg, kes seal omal ajal enamlast laiali laotas.

Mis Kiiu wallawalitsuse asjaajamisesse puutub, siis oli see õige korrekt. Seal oli igale hobuseomanikule kirjalikult käsk antud, milles ka oli ära tähendatud, misugused karistused käsumittetäitjaid ootawad. Puudewäljaweoks anti kaks tähtsaga. Ei ole wallametnikud ka metsinimesed, kes rahwaga hoolimatalt ümber käiwad, waid nad on ikkagi oma inimesed ja tulewad igasugusele hädale wastu. Kui aga wallawalitsuse käsku lihtsalt naeruks pannakse, mis pidi siis wallawalitsus ikkagi tegema.

Ühe eelmise koooleku kohta lugesin ajalehtedest, et seal seletatud, nagu oleks terve Kiiu lugu sellepärast sündinud, et wallawalitsus olla maaliitlik ja olla sellepärast kiuste pahandust tekitanud. See oletus ei wasta tõele. Ma ei tea, mis erakonnast on Kiiu wallawanem, kuid olgugi ta, kas wõi maaliitlane, igatahes on ta aus, püüdja ja kohusetruu inimene. Oleks ju ebaloomulik, kui meie ametnikud ajaksid asju ainult partei huwide seisukohalt.

Niipalju, kui meie siin ka parteisid külwame, külas jääb inimene ikka inimeseks ja see on kõige tähtsam.

Kiius oli wallawalitsus juba kaks tähtsaga andnud, kui käsku ei täidetud, kas siis veel pidi oodatama? Kas teie aga ka seda teate, et raudteewedurid ei oodanud? Oli juba rongide liikumist vähendatud. Meie seisukord oli õige tõsine. Nii tuleb välja, et meil siin ainult sõnakuulmatusega tegemist on. Kui nüüd aga seda sõnakuulmatust hakatakse üles puhuma ja wastuhakkajatele õigust andma, siis on see lubamatu.

Maaliit on aga veel rohkem patustanud oma seisukoha vastu. Ta on isegi häbematus ja jämedust kultiveerinud, seda kultiveerinud aga...

Juhataja **J. Seljamaa**: Palun kõnelejat mitte tarwitada niisugust tooni. (Wahelhüüe paremalt poolt: Lasta õpetab meid!)

J. Reinthal (rhw.): Ma ei ütle, et Asutawa Kogu liikmed seda on teinud, waid erakond. (Wahelhüüe paremalt poolt: Igaüks tunneb oma erakonna waimu.) Ma toon teile kohe näite. Oli hiljuti niisugune juhtumine, et töö-hoolekandeministeeriumile anti kellegi poolt märgukiri. Selles märgukirjas lihtsalt nõuti ministeeriumi käest, mis wäga ebaloomulik oli. Ministeerium saatis selle kirja tagasi, tähendades, et see tuleb wiisakamal toonil kokku seada. Maaliidu häälekandja aga trükkis selle märgukirja ära ja andis wiisakuseta tooni tarwitajatele õiguse. Mu härrad! Teie olete koosolekutel siin ja seal mõista andnud, et järgmistel walimistel wõit teie poole kaldub. Kõik wõib wõimalik olla, aga kuidas teie siis tahate walitsema hakata, kui teie nüüd inimesi nii wõõriti kaswatate, neid wastuhakkamisele julgustate, wõimalikuks tunnistate, et kõik ainult walitsuselt nõuda wõib rusikat nina alla pannes. Kuid niiviisi riiki walitseda ei saa, kui ikka nõnda ainult opositsiooni teha. Mul on heameel, kui siin sotsiaaldemokraatide esitaja ütles, et on tarwis terve seltskonnaga ühes minna. See on õige, see on meile õnneks ja ka neile, sest wastasel korral oleks korralagedus meid kõiki ära pühkinud. Olgu seadus hea wõi halb, teda tuleb austada, sest muidu meie riiki edasi walitseda ei saa. (Käte plagin.)

J. Temant (maal.): Härra Martna oli täna nii armuline ja wiis meid oma kõnega jälle Shweitsi. Muidugi, Shweits

on ta äriteadus. (Wahelhüüe paremalt poolt: Erateadus, aga mitte äriteadus!) Härra Martna on keeleteadlane, majandusteadlane, ühe sõnaga, millest ka ei räägitaks, igas asjas on ta spetsialist. Aga kui tänast härra Martna kõnet waadata, siis peab otsustama, et ta igal ajal aga oma koha peal ei ole. Astus täna veel üles üks teine erakonna esitaja, härra Reinthal, maakonnawalitsuse esimees, ma ei tea, mis suguste ametite pidaja peale selle. Ta rääkis meile õigusest ja mõnest muust kõrgest ainest, ta teadis inimese hingeelu, õpetas walitsema jne., ühe sõnaga ta rääkis kõigist, aga mitte midagi praegu käesolewast arupärimisest. Selles asjas oli meie härra siseminister asjalikum, kui küll ka kuiw. Millest läksime meie, maaliitlased välja? Meie nõudsimme, et kodanikke ei wõi muidu karistada, kui ainult siis, kui nad süüdlased on, see on sel juhtumisel, kui nad riigiwõimu seaduslikku käsku täitnud ei ole, siis wõib neid karistada. Meie aga oletasime, et praegusel ajal inimesi on karistatud ilma põhjusega, pealegi $\frac{1}{2}$ walla maapidajatest, sest 150 peremeest on seal wallas. Nendest on 50 isikut karistatud. Seda leidime meie loomuwastase olewat. Täna tehakse seda ühes wallas, homme teises, sedamoodi saab riiklik elu wõimatuks. Meie ei wõinud sarnast nähtust waikselt mööda minna lasta. Inimesi on karistatud, ilma et keegi oleks neid isegi üle kuulanud. Kui kedagi süüdistatakse ja teda karistada tahetakse, siis peaks vähemalt temalt küsima, miks sa seda wõi teist määrust ei täitnud. Kui meie temalt rahuloldawat wastust ei ole saanud, siis wõiks ainult karistada teda. Kas on seda praegusel korral sündinud? Wõin julgelt öelda, et ei. Alles nüüd sõitis siseminister asja järele uurima. Täna tõendas ta siin, et kui need 50 inimest nüüd veel oma kohust täidawad, siis saawad nad trahwist wabastatud. 9 inimest on koha peal ministri poolt karistusest wabastatud, teised 41 saawad siis hiljem wabastatud. Nii on siis asjaolud olemas, mis annawad õigust tõendada, et inimesed on ilmsüüta karistatud. Kas julgeb nüüd keegi veel ütlemata tulla, et praegune arupärimine asjata on olnud? Meie oleme sellel seisukohal, kui kohalik maakonnawalitsus, kelle esitaja siin teistele woorust ja kõiki muud head asja õpetas, õigel ajal oleks wastawaid samme teinud, siis siseminister praegust eksisammu teinud ei oleks. Ini-

mesi oleks üle kuulatud ja meil ei oleks tarwis olnud paar päewa praegusele asjale pühendada. Riiklikult leidsime meie arupärimises ettetoodud asjaolud hädaohklikud olema, sellepärast oleme ka selle arupärimisega ette astunud. Meie loodame, et selle arupärimise järeldused niisugused saavad olema, et tulewikus sarnased nähtused enam korduma ei saa. Ma tähendan weel ühe asja peale, mis mulle julgust annab öelda, et siin inimesi on karistatud, kes küüdikohustest wabastatud olid. On üks Salmiste küla olemas, kui ma ei eksin, on 12 peret seal. Et neil tihti sõjameestele küüdis on tarwis käia, siis said nad sõjawõimu hoole tõttu wallawalitsuse poolt teistest küütidest wabastatud, millest neile ka teada anti. Siin on kiri, mida ma ette lugema ei hakka, ja mille sisu selles seisab, et sõjawõimu esitaja wallawalitsuse poole pööras palwega, et see wabastaks Salmiste küla inimesi igasugustest teistest küütidest, peale sõjawäelaste, sellepärast et see neile muidu liig raskeks läheb, kui nad igapäew peale sõjawäelaste ka teisi peaksid weel küütima. Nii said nad siis wabaks teistest küütimestest, kuid selle peale waatamata, sai nii mõnigi sealne peremees karistatud. Kui Harju maakonnawalitsus teaks, mis ta maakonnas sünnib ja siis õigeid teateid ministeeriumi saadaks, aga siis sarnaseid nähtusi ei sünniks. Salmiste küla juhtumist ja teisi asjaolusid silmas pidades peab otsusele tulema, et liig ruttu siis küll walitsus toimetas, kui ta ühele kolmandikule walla peremeestest karistust määras. Edasi pean ma tähendama, et kütteinete weokohustuse määrustes 16. septembrist 1919. a. on öeldud, et wäljawedamise koht ei tohi kaugemal olla kui 20 wersta, kuid praegusel juhtumisel see koht, kuhu nad wedama pidid, on üle 30 wersta. Seda tunnistas ise minister. Ma tean, et selles määruuses on weel punkt, milles on öeldud, et iseäralikkudel kordadel wõib ka kaugemale wedada, kuid igatahes, kui nii on seadus redakteeritud, siis peab tunnistama, et see halwasti on redakteeritud ja arusaamatused tulewad, ilma et kodanikud midagi paha tahawad. Kui kaugus on määratud 20 wersta, siis oleks pidanud praegusel korral inimestele ära seletama, et iseäralikkude olude tõttu on tarwis nüüd kaugemale kui 20 wersta peale wedada. Seda aga ei ole tehtud. Walitsus tahab küll kõiki enese kätte kiskuda ja kõike ise korraldada, kuid kah-

juks ei jõua ta neid kohuseid täita, mis ta enese peale on wõtnud. Meie näeme praegusel korral, et isegi oma tahtmist ei ole meie walitsus mõistnud nii redakteerida, et ta kodanikkudele selge oleks olnud. Selle peale waatamata tahate aga teie, mu härrad, igasuguse wõimaluse wõtta wastasrinnalt oma mõtteid awaldada, teie tahate igäuhte sundida, et tema jah ja aamen meie walitsuse tegewuse kohta ütleks, kuid sarnane tahtmine on ainult seal olemas, kus riigielu alles lapskingades on, mujal ilmas aga, kus demokraatlik kord juba walitseb, nähtakse wastasrinda kui abimeest, oldakse tema wastu sellepärast tänulik, sest ta hoiab wigade eest. Ka meie praegune walitsus ei näe oma eksisamme ühes meie enamusparteidega. Teie arwate, häda neile, kes teistmoodi mõtlewad. See on näha teie ülespidamisest „Kaja“ wastu, kus minu parteiseltsilised oma mõtteid awaldawad. Waadake, mis „Kaja“ teeb. Pööratakse walitsuswõimude poole abisaamise pärast, toimetus aga käigu mööda kohtu-uurijaid. Wahel kuuleme ähwardusi: küll meie teile näitame. Meie wõime teid waigistada. Meie ei ole kartnud raskemaid aegasid, meie oleme seda tegudega näidanud. Meid juhhib ainult hea tahtmine. Meie wõime uhked olla, et esimesed olime, kes Eesti riigi ülesehitamise juures tegewad olime. (A. Schultsch, tõer.: O m a k i i t u s h a i s e b!) Kui mõnikord teataw ägedus ennast ilmutab, siis saage aru, et see ägedus tuleb sisemisest walust, sest ei wõi wäikselt, külmawereiliselt pealt waadata, kui näed, kuidas kraawi aetakse. See on põhjus, miks ma ka praegusel korral sõna wõtsin. Rahwas on, kes ohwriks saab. Asutawa Kogu enamus on aga praeguse walitsuse toetaja.

Siseminister A. Hellat: Seep see asi on, et meie maaliitlaste heatahtlikkuse juures kahtleme. Mina ei tea mispärast härra Temant arwab, et nimelt arupärimise pärast on need trahwid muudetud. Lubage, teie arupärimine tuli paar päewa pärast seda, kui karistamised olid määratud, ja pärast seda ilmusid palwed ja seletused. Wõite kindel olla, et mitte arupärimise pärast ei saanud järele uuritud, ja see ei ole mitte üksik juhtumine, waid on weel kaks juhtumist ette tulnud, kus ma wõisin karistust muuta. Teie tegite kisa wäikeste asjade pärast ja näitate, et teie olete pahe kõrwaldanud. On weel naljakas, kui teie arwate, et käsk

on siiski täidetud ja puud kohal peal. Pean ütleva, et ainult täitmine ei ole tähtis, vaid õigel ajal täitmine on tähtis. Karistuse wabastamisest ei wõi siin juttugi olla, waid karistuses wõib muutus olla. Kui selle korra järel oleks hakatud käima, mida teie siin soovitasite, nimelt kohtu teel, siis oleks see asi poolaastapäewad kohtus olnud, ja ainult siis, kui meil suwi käes on, ja kui puudewedamisest juttu ei ole, siis oleks kohus oma otsuse öelnud: meie ei wõi teid wabastada! Loen, et niisugusel korral on parem mitte wormist kinni pidada. Ega maainimesed ei ole nii hullud, kui „Kaja“ ütleb, tuled sa nende poole ja räägid ära, kuidas asi on ja saadki kokku leppida. Tuuakse ette rannawaldu. Rannawaldade kohta ma midagi ei tea. Ma tean ainult ühest isikust, kes ei lubanud küüti minna ja rannawalwurid on keelanud. Nõukogu liikmed tõendasid, et kaks nädalat ei ole ta küüdis käinud, seliepärast peab ta ometi puud ära wadama. Kohapeal teawad selle üle paremini rääkida.

M. Martna (sd.): Austatud rahwasaadikud! Lubage, et ma weel lühikeseks ajaks sõna wõtan. (J. Temant, maal.: Kas Shweitsi kohta?) Ei, seekord ei taha ma Shweitsist rääkida.

Härra dr. Raamot astus siin minu wastu üles, kahetses seda, et mina wäga wäheste majanduslikkude teadmistega olen ja et see põhjalik wale olla, mis ma siin ette tõin. Ma ei wõi ennast dr. Raamot'i kõrwale seada, härra Raamot on filosoofia fakulteedi doktor ja ta peaks rahwamajanduse teadust hästi tundma. Härra Raamot püüdis siin rahawäärtust rahwamajanduses walgustada ja näidata selle wäärtust talupoja näppudewahel. Rahwamajandus ei tunne rahal wahet peremehe käes, wõi tema sulase käes. (J. Raamot, maal.: Teie ei saanud aru!) Wõib olla, et ma aru ei saanud, kuid ma räägin nõnda, kuidas mina sellest aru sain ja ma arwan, et teised ka Teie seletustest nõnda aru said, nagu mina. Teie kõnelesite nõnda, et raha produktide müüja käes hirmus wähe wäärt on, unustasite aga ära, et see raha produktide ostja käes niisama odaw on. Tööline peab ühe naela wõi eest terwe päewa tööd tegema wõi 7 kanamuna eest. Müüja ei anna wõid ega mune odawamalt käest ära. — Teie seletus läks sinna, et talupoeg-müüja wõid, mune, piima odawamalt ära ei wõi anda. Aga

tööline tarwitab enese elatamiseks neist ainetest täna just nõndasama palju kui enne. Täna palgaga saab ta neid aga hoopis wähem kätte. See oli ja on selles küsimuses minu waade ja see peab majandusteaduse ees kindlat paika. Teie ei katsunudki seda majandusteaduslikku aabitsatõtt ümber lükata, mis Teil ka kuidagi korda poleks läinud. Majandusteadus wõrdleb. Seda tegin ka mina. Teie aga, austatud härra doktor, wiskasite rahawäärtuse mõisted segi, kinnitasite ainult, et müüjal wõimalik ei olla marga eest rohkem anda. Kui Teie seletustest midagi järeldada, siis tuleb nii wälja, et tarbeainete ostja peab müüja kõrgemakswanud kulud katma, kust ostja selle raha peab wõtma, see jäi majandusteadlase dr. Raamot'i saladuseks. Minu ülesanne ei olnud siin mitte majanduslikku ettelugemist pidada. Teie leidsite, et mina põlluharimise raskustest nimetamata mööda läinud. Kuid mina ütlesin selge sõnaga, et Eesti pind mullu kõige suuremate raskustega hariti ja et see raskus just selles seisis, et lapsed, wanadraudad, haiglased inimesed jne. wiletsate tööriistadega ja nigelate tööloomadega maad harisid, — ainult kunstsõnnikut ma ei nimetanud. Ma ei usu, et Teie kirjeldus neid raskusi paremini tabas. Igatahes ei olnud Teil õigust öelda, nagu oleksin mina need raskused ära salanud. Teie ihuleht „Kaja“ wõltsimist kinni naelutades oleks mul õigus olnud öelda, et teie leht waletab, aga ma jätsin selle teiste otsustada. Teie aga ütlesite mind walet ette kandnud olewat, kuna Te seda walet minu poolt mitte näidata ei suutnud. Edasi ütlesite Teie, et minu kõne olnud kihutustöö tööliste keskel. Ma juba arwasin, et seda etteheidet kuulda saan. Aga, härra doktor, olge julge selle peale, et töölisel wäga hästi ilma minu abita wõrrelda oskawad mitu toopi piima ja mitu naela wõid nad oma päewapalga eest osta saawad. Töölisel teawad küll seda rasket aega õigel kombel hinnata, nad ei ole kaugemate nõudmistega wälja astunud, ja ma sooviksin, et ka Teie härra Raamot ja kõik maaliitlased seda aega niisama õieti hinnata oskaksite. Härra Temant nurises, et ma olewat kõigest ilmatarkusest kõnelnud, mina teada liig palju. Aga ma olen ka paar aastat kauem elanud kui teie ja olen lahtiste silmadega ilmas käinud, siis ei tohiks ka härra Temant imeks panna, kui mõndagi olen näinud, ehk ma küll juriidilise fakul-

teedi peal käinud ei ole. Lubage et ma teile ühe nalja jutustan, seekord härra Temant'i rõõmuks jälle mitte Shweitsist. Ma küsisin ühelt mehelt, kes 3 aastat Wiinis oli elanud, kas nägite neid, meie omadest nii palju ilusamaid Wiini jaaniussisid ja libellisid, mis seal osalt õhus hõljuwad, osalt nagu meil muru peal hiilgawad? — Ta wastas, et ei ole näinud. — Teie ei ole näinud ja elasite ometi 3 aastat Wiinis. Mina elasin üheainsa suwe ja nägin! Ei tea, kas härra Temant oleks neid tähele pannud. Ma ei taha korrata anekdooti Napoleonist, kes keskpäewa ajal ühe oma kindrali õlast kinni wõttis, taewa näitas ja küsis: Kas näete seal midagi? — Teie ei näe, aga mina näen üht tähte. (K. P ä t s, maal.: Mis järeldus sellest tuleb?) Seda jätan ma Teie oletada, härra P ä t s. (K. P ä t s, maal.: M i n a e i o s k a.) Kahetsen. (K. P ä t s, maal.: M i n a k a.) Noh, siis kahetseme mõlemad. Härra Temant nurises ka selle üle, et ma olen kõigest muust kõnelenud, aga mitte käesolewast asjast. Minu parteiseltsimees härra minister Hellat tegi selle arupärimise üksikud punktid nõnda selgeks, et minul sellele midagi juurde lisada ei olnud. Ma puudutasin teie poolt ülestõstetud üldisi küsimusi, ja ei nurise mitte, et teie arupärimisega mulle selle wõimase andsite. Kui teil sellest tagajärel kahju on, siis — otsige oma ligemalt, kuhu koer on maetud.

J. Reinthal (rhw.): Mul oleks härra Temant'i kõne kohta paar märkust teha. Siin härra Temant näitas üht kirja, mis Salmistu külameestelt saadud. Waat see just huwitaw ongi, et see Salmistu külameeste käest saadud. Ma ütlen, et kui kedagi küütide pärast wabandama peaks, siis need just Kuusalu külamehed oleksid. Mina ei ole seda kirja, mida härra Temant näitas, näinud, aga selle-sarnaseid kirju olen ma küll näinud ja tean ka seda, kuidas neid saadakse. Kүүdikhustus on iseasi ja puudeweo kohustus teine asi. Kүүdikhustus käib adrasajandikkude järele, kuna puudewedu hobuste järele käib. Nii et neid kahte ära wahetada ei saa. On aga osawaid mehi, kes tarwitawad oma tutwusi siin ja seal, isegi ametikohtades, et neid sunduslikust puudeweast wabastataks. Salmistu mees- tel on tuttawa kohaliku ametniku juurest wõtetud kiri, millel aga iseenesest wäär- tust ei ole. On toodud kirju ette, et mõnd

wedada on ja sellepärast tahetakse hobu- seid puudeweast wabastada. Need on aga kõik harilikud kõrwalepõikamise teed ja niisuguste kirjade põhjal ei wõi kedagi puudeweast wabastada, sest siis sünniks torm teiste wallameeste hulgas. Kiiu wallamehed oleksid suurt pahameelt awaldanud, kui Salmistu mehi niisuguse kirja põhjal oleks wabastatud. Maakonnawalit- susel pole see kiri küll teada, aga ta ei wõta enesele ka niisugust õigust, et üksikuid hobuseomanikke puudeweast wa- bastama hakata.

Mis kaugusesse puutub, siis on üldine eksiarwamine, et puudeweo kaugus ei wõi üle 20 wersta olla. Kuid seaduses on öeldud, et weo lähtekoht ei wõi wälja- weokohast üle 20 wersta olla. On aga ka öeldud, et erakorralistel juhtumistel wõib ka kaugemalt wedajaid wõtta. Ja siin oli tõesti erakorraline juhtumine. Üldisest puudearwust, mis Pruuna met- sast wälja weetud, sai isegi maha kaubel- dud ja muist Harju maakonna jaoks jae- tud, muist Järwa maakonna jaoks. Wedu oli Pruuna metsast, kus ümberringi ainult metsad on, nii et wedajaid lähemalt kui- dagimoodi ei saa ja seal siis ei olnud teisi wäljapääseteid.

Nii on asjade seisukord, ja kui härra Temant, nagu ta ütleb, tahab eksisam- mude eest hoida, siis pean ma tähendama, et ta ise on eksiteele weetud, ta on liig ruttu uskunud, mis talle ette räägitud.

A. Jürman (maal.): Lubatagu paar sõna härra Martna seletuse puhul öelda. Härra Martna pahandas siin üles astudes, et tema kõne mitte küllalt punktipealt ei olla refereeritud ajakirjanduses, ja oli ise- äranis pahane, et „Kajas“ oli ette kantud härra Martna kõnest osa, mis temale ei meeldi, mille mõte ometi peetud kõnele wastas, kuna teiste sõnadega oli öeldud sisu. Ma leian, et nõudmine peetud kõ- nede sisu sõna-sõnalt edasiandmise kohta liig kaugeleulataw nõue on, kuna selle- juures härra Martna ise ette kandis wäi- teid, mis kaugemalt ebamäärasemad on, kui seda õigustunne lubada wõiks. Ma tähendan siin härra Martna poolt tehtud ühe wäikse tähenduse peale, mis minu isiku kohta oli sihitud, igatahes minu nime nimetades ja ühendusse wiies Saksa okupatsiooni ajaga, see näitab, et härra Martna ses asjus põhjalikult eksinud on, sest ei taha uskuda, et härra Martna seda pahatahtlikult tegi ja inimesed nimede järele ära wahetas. Tuleks samane näh-

tus, kui ma hakkaksin räägima kellegist Martna'st, kes Wenemaal kommissariiks on ja teda Asutawa Kogu liikmeks Martna'ks teeksin. Teisest küljest imestan ma seda, et tuldakse nõudmisega wälja: kõne ajakirjanduses peaks sõna-sõnalt ilmuma. Täiesti on sellest küll, kui kõne nii edasi antakse, et see sisuliselt wastaks sellele, mis härra Martna siin kõneles ja see on ka käesolewal juhtumisel nõnda sündinud. Lähen edasi, tuletame meelde, et härra Martna oma pikka kõnet ette kandes seda sellega põhjendas, nagu oleks härra Uluots öelnud, et meil normaalaeg on jne. Härra Uluots oletas seda ainult, kuid ei wõtnud seda kui fakti. Nõnda näeme meie, et ühest küljest astutakse üles kaugeleulatawate nõudmistega, kuid ise ei täida need härrad oma nõudmisi kaugeltki mitte.

Mis arupärimisesse puutub, siis pean weel kord toonitama, ja on nüüd ka selgunud, et arupärimine oli tõsine, põhjendatud andmete peale rajatud. Nüüd on ka selgunud, et karistus ülekohtune oli juba sellega, et wõimalik leiti olewat üheksale ülekohtuselt karistatule armu anda. Sellega oleme meie seda kätte saanud, mis selle arupärimise sisseandmisega kätte saada tahtsime.

A. Anderkopp (töer.): Panen Asutawale Kogule järgmise ülemineku-wormeli ette: „Siseministri seletusi ära kuulates, läheb Asutaw Kogu päewakorras edasi.“

J. Temant (maal.): Panen Asutawale Kogule järgmise ülemineku-wormeli

ette: „Silmas pidades, et siseminister on karistusest neid wabastanud, kes ülekohtuselt olid karistatud, läheb Asutaw Kogu päewakorras edasi.“

Juhataja J. Seljamaa: On ette pandud 2 ülemineku-wormelit. Kodukorra § 57. põhjal tuleb hääletamisele kahest ettepanendud wormelist esimesena motiweeritu. Motiweeritud on akl. Temant'i wormel. Panen ta hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on akl. Temant'i ülemineku-wormel tagasi lükatud.

Panen hääletamisele rhs. Anderkopp'i ülemineku-wormeli. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rhs. Anderkopp'i ülemineku-wormel wastu wõetud.

M. Martna (sd.): Teen ettepaneku waheaeg määrata. Öhk on liig raske.

Juhataja J. Seljamaa: On ettepanek tehtud waheaeg määrata. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

J. Ernesaks (sd.): Teen ettepaneku koosolek lõpetada.

Juhataja J. Seljamaa: On ettepanek tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolek lõpetada.

Järgmine koosolek on harilikul ajal.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.35 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu abiesimees **J. Seljamaa.**

Abisekretäär **H. Raudsepp.**